

MAGYAR
PROTESTANS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI
FIGYELMEZŐ.
MÁSODIK ÉVFOLYAM.

Kilencedik füzet.

1871.

Szeptember.

I.

Németesedés, korcsosodás.

E panasz régi, de sohasem vőlt oly alapos és fontos mint ma. Midőn a magyar nemzet nyelvének s azzal együtt a nemzetnek elenyészttetését az absolutismus tervezte és munkába vette, a nemzet ezer éves alkotmánya s nagy tettek által kiküzdött függetlensége vőlt megtámadva, mi ellen irott törvénnyel harcolhattunk. Velünk vőlt a szabadság Istene s az igazság. Most a szabadság, társadalmi egyenlőség, népek ősi és természetes joga nevében özőnlík ellenünk a fensőbb műveltség árja; — s csendes de biztos hatással kezd elborítani bennünket. E mozgalomban nem lesz egy jogunk sem megtámadva, egy törvénycikkünk sem megsértve; a társadalmi szabadság s egyenlőség jogcímén szabad választás illet mindenkit az idegen és a kevésbé művelt (!) hazai nyelv, vagy a műveltség és hazafiség között. Oly körben készül a veszély fejűnkre, melyet legkevésbé s e tekintetben épen nem fegyelmez a törvény: a családban, a magán és üzleti életben. A beszéd és nyelv nemzetisége, mint közmondás szerént a gondolatok, vámentesek, egyéni tetszéstől függők, az országos törvény rendelkez-

zésétől szabadok. Ekkép ellenünk fensőbb, szellemi erővel harcolnak, — és harcolnak roszakarat nélkül s öntudatlanul, mint az időjárás harcol mezeink tenyészete ellen. Ily erő előtt egykor, legalább egyidőre, meghajlott az óriás római birodalom is, — noha az áramlat reá, általa anyagilag eltiport ellenfelétől jött. A mi ellenünk pedig egy szellemben és anyagiakban leghatalmasb nagy nemzet lesz, melynek nagyságáért s műveltsége üdvös irányáért a gondviselést áldanunk kell . . s így ellenünket átkoznunk sem lehet; sőt igazán vallva, ez ellenség csakis nemzeti nyelvünk érdekéből lehet ellenünk, önvétke nélkül, egyedül a mi gyengeségünk által. De épen ezért félelmetes. Ember feletti erővel tud ez küzdeni, tőle ragály terjed el, melynek semmi más, mint erős alkát állhat ellenébe.

A küzdés terét magunk nyitottuk fel. A szabadságot, melyet oly sok áldozattal víttunk ki, közössé tettük mindennel, ki e hon földén él. A társadalom szabadságát megalapítottuk becsületesen, méltányosan, nagylelkűen. Felélesztettük az ipart, üzleti életet, s most e miatt fenyegeti veszélyt azt, mi nekünk legbecsesb: nemzeti lételünket. E szabad életben lehetségessé vált mindennek azon irányhoz csatlakozni, melyet lelke kedvell, — kimutatni, követni szíve eredeti hajlamait, rokonszenveit. Szabaddá lett elhagyni azt a zászlót, melyet előbb érdekből követett, — elfogadni, megtagadni bármely elvet, meggyőződést. Szabaddá lett hazafiatlannak is mutatkozni! — Így aztán a mint a szabadság tavaszi enyhe napfényre hozta azt, minek magva előbb a társadalom talajában mélyebben rejtkezett, de kedvező időjárás hiányában ki nem búhatott, oly sok ártalmas burjány tenyészik fel, milyenről előbb képzeletünk sem volt. Az arisztokraták néhány rövid év alatt megunták e nyelvet, mely ugyanis csak e szegény hazához s e szegény néphez csatolta s visszatérték áldozni a világpolgáriság bálványához, — az előbb ugyanis csak kinosan és önmegtagadással beszélt magyar nyelv helyett azt fogadták vissza, mely őket a nagy világhoz köti: a németet, a francziát sat. Családaikban, így beszélnek lapjaink, ujra idegen nyelv uralkodik, — érdekeiket idegen lapokban védelmézik. A kereskedés német nyelvvel él. A kormányzatnak egynémely hivatalteremében, német az ügyviteli nyelv. S természetes, hogy a

magyar középosztály is, amaz elsőkkel versenyez és ez utóbbi ahhoz csatlakozik, ha most nem, lassanként utóbb. A családoknak, e körben is, nevelési főelve: a „szerencse-csinálás;“ ezért műveltségöket abban helyezik, hogy gyermekeikben, a bölcsőtől fogva kétnyelvű nevelés, idegen tanítókkal s cselédekkel társalgás által, az anyai nyelv iránti rokonszenvet s kegyeletet elfojtják, a tiszta és természetes nyelvérzetet alapjában megsemmisítik. Sietnek gyermekeikkel idegen nyelvű iskolákba, idegen szellemű családokba, körökbe, s ezekből hogy térnek vissza? Igen gyakran elváltozott idegen alakban, affektált mozdulatokkal, jellemtelen korcs beszéddel, rosszul accentuált magyarsággal, melyben a test: a szók magyarok, — a szellem: a hanglejtés, hangsúlyozás német, vagy épen semmi, korcs. Mindez ama nagy célhoz képest eltüretik. „Szerencse“ a jelszó, s azért nem nagy áldozat az elkorcsosodás.

S aztán az üzleti élet, a pénz- és vagyonszerzés! Ez régen is szükségesnek nézetett, de érette jellem, becsület, hazafiság mérlegbe nem tétetett; ma a nemzeti létet áldoztatik fel miatta. A vasut-építés, gyár- és egyesület-alapítás kórságát évek óta gúnyolják hirlapjaink. Az író leteszi megkezdett művét, a költő búcsút vesz műzsájától, az államférfi lemond magasztos törekvéséről — iparvállalatok kedvéért. Űzérékké lesznek, vagy legalább ezek közé vegyülnek, és mivel ezek vagy külföldiek, vagy magyarrá csak ideiglen s félig vált emberek, ezek kényelmökhöz alkalmazzák magokat, kik által vagyonhoz, fényhez jutni kívánnak. S fény- és birtokvágy; ki merné ezeket ma ostromlani? Ki szab morált a jelenidőnek? A keresztyén morál — azt mondják — ellensége a társadalom jólétének, vagyonosodásának. Az önmehtagadás embertelen, zsarnokitan; — az erkölcsi és életbeli egyszerűség: nem a mai művelt időhöz való. Vagyont, rangot nem áldozhatni fel; mindent, magát az életet is; de ezt nem. E meggyőződés nyomozható a társadalom legalsó rétegétől a legfelsőbbig. S ha e meggyőződés terjed el s megy át az életbe: természetes, hogy előáll amaz erkölcsi elgyengülés, mely a legnemesebb nézetek mellett sem állhat meg kitar-tón. — Ily állapotban olykor-olykor, egy nagy és fényes ábrándért fellángolni, szenvedélyesen kitörni, hősi tetteket, sőt csoda-dolgo-

kat művelni lehetséges; de a hazafiság szelid háztüzeért csendesen de szűnhetlenül hangya-tevékenységgel munkálkodni lehetetlen.

S ha ily gyengélkedő állapotban, nemzetünk nyelvét igen könnyen elmellőzzük, a „politikai divatok“ első széllendületére magyarságunkat azonnal megtagadjuk és áruba bocsátjuk: azért aztán nem a német műveltség vádolandó, hanem saját kiskorúságunk, mely miatt valósulhat a nagy hazafi ama szava: „csak maga által veszhet el a magyar!“

„Mily nagy zaj semmiért!“ — mondhatják az érdekeltek. Mi szabadabb a természet törvényei szerént, mint oly nyelven beszélni, a milyen akarok, oly dalt énekelni, oly táncot lejteni, milyenhez kedvem van! Természetes. Nem is fogunk itt javasolni megtorlásokat, társulatok alakítását, s bármily tüntető vagy erőszakos ellenszegülést; csak azt kívánjuk, hogy ama természeti törvény által adatott szabadságnak, az anyanyelv iránti kegyeletből föléje rendeltessék a hazafi kötelesség s ama természet-adta szabadsággal úgy éljünk, hogy gyengéknek, kiskorúaknak s a divat majmolóinak ne mondathassunk, — mint már igen sokszor és sokan méltán mondattunk. Mert emez anyanyelv iránti hűtlenségünkért nem először ró meg mai korban saját nemzetünk. Egy időben már ezáltal tettük ki végveszélynek nemzeti létünket. És ebbeli gyarlóságunkat, megrótták idegenek is. Így angol jóakarónk Patterson, kit kedvező hajlama sem gátol, hogy gúnyosan ne lobbantsa szemünkre soknyelvűségünket s idegen beszéden ügyetlenül s időtlenül kapkodásunkat. ¹⁾

¹⁾ A „Magyars“ című, Angolhonban is nagy dicséretet nyert munka II. kötet. 151. lapján így szól: „A magyarok közt, az a szokás, hogy idegenekhez idegen nyelven beszélnek, annyira elterjedt, hogy valóságos akadályul szolgált nekem nyelvek megtanulásában. Ők magok azt mondják, hogy ezt előzékeny udvariasságból teszik; de oly udvariasság ez, melyről magok közül is sokan bevallják, hogy nevetséges tulságig vitetett. Valóban a nevelési fényűzés és divatmajmolás okozzák egyiránt ezt a szokást. Egy kitérő útamban egy vidéki birtokos urnál szálltam meg. Ez makacsúl folytatta velem német beszélgetését, biztatásaim dacára is, hogy tudok és inkább szeretek magyarul beszélni sat. S az érdemes táblahírő oly átkozottúl tördelt német nyelven beszélt, hogy kinosan érthetém meg.“ — Több helyen szól a nyelv könnyelmű vegyítéséről is.

Tehát könnyelműség és divat. És gyakran tudatlanság, esmeretlenség a műveltség valódi jellemével, lényegével s tulajdon nemzetünk valódi értékével, nyelvünknek becsével. — Külföldre utazunk, — s utaznak ma már üzleti életre eszmétlenül nevelt embereink is. Vagy itthon külföldiekkel érintkezünk. Meglátjuk körükben a népet és jót; ami rút és gonosz, az mélyre huzódik el, azt fel nem ösmerjük. Népünk rosz hajlamait észlelvén: a szegedi vár százait, a rabló kalandokat, proletáraink félműveltjeink tunyaságát, szilajságát, káromlásait (minél szomorubb jelét vadságunknak nem ösmerek!) rongyait s rendetlen életét: ha nem mondjuk is ki, megvetjük fajunkat. Szégyeljük egyszerűségünket vagy talán szegénységünket, — mint a nagy urral mérkődő falusi ur. Innen ered a nemzeti érdekek, többek közt és főkép a nemzeti nyelv elhanyagolása. A nyelv köt legerősebben fajunkhoz és épen a néphez; ezt mellőzzük el legelőbb. A német nyelv köt leginkább az iparos, művelt idegen világhoz; ezt bitoroljuk legelőbb. Elvesztjük a nemzetünk iránti becsülést, természetes és gyermeketeg vonalmat, s így szellemileg hozzátartozni, vele érezni, őt szeretni, érette egész lélekkel munkálni, lassanként megszűnünk. Ha erősek volnánk, úgy tennénk mint nagy embereink tettek, munkálkodnánk érte; de gyengék vagyunk s gyengeségből szökevényekké, árulókká lettünk.

S pedig nincsen igazságunk. Proletáraink csak itt-ott nagyobb városainkban mutatkoznak, ott is törvény és rend felügyeletének hiánya miatt; falvaink, mezővárosaink ilyeket nem ösmernek. Nem is rútabbak és roszabbak ezek, mint az angol és amerikai városokban dolgozó irlandiak. Vidéki népünk tiszta, komoly, eszes és önérzetes. Hol az újabb szellemi mozgalmak s nemesb ipartörökvések elterjedtek, ott iparos, vagyonos és jó erkölcsű. Békésnegye s hisszük más vidékek községeiből tanulságot vehetnénk s vehetnének utazóink is. — S aztán e népnek sok oly rosz tulajdona nincs meg, melylyel bir az idő dacára a legműveltebbnek vélt német, francia és angol is. Még a jézsuitizmus uralma alatti időkben sem verekedett ez meg saját felével hitfelekezeti gyűlölségből, mint az angol és amerikai ma is. Sohasem volt a vakbuzgóságnak oly áldozata, mint a szegény déli-német, az ultramontanság és a jézsuitaság játékszere,

most is. Semmi cím alatt nem öldöste ezrével önnön vérrokonait, mint a francia oly sokszor előbb és ma is, — sőt nem öldöste idegen ajku honosait sem, míg erre Bécsből a német absolutizmus nem kényszerítette. És mit tett iskoláiért, kinos helyzetében is: mondja meg a történelem, mely úgy hiszem előbbi állításaimat is szóról szóra igazolja.

Szerették e népet, s szerethették magas állások és műveltségök mellett is, e hon legnagyobbjai, legjobbjai. Szerette fáját H. M á t y á s, ki minden dicséretünkön felül áll. Szerette Széchényi, ki Európa történelmében fényes helyt foglal el s kinek tetteiben egyik főindok a fajszeretet volt, — szerette Kazinczy, mindenkori iróink között legműveltebb s legmagasztosabb lélek; ez utóbbi nem irigyelte a műveltebb idegen kő-hajlékát a szegény magyar szalmás viskója és ép lelke ellenében.

Mindezt sokszor elmondhatták már; de úgy látszik, még sokszor el kell mondani, mint Fülöp királynak a „memento mori“t. S hogy e téren is el kell mondani, az utóbb kitűnik.

De műveletlen és durva a magyar nyelv! Finomabb kell az arisztokratáknak; finom, mint életmódjok, élvezeteik (!), arcszinök, elgyengült beszédszerveik. S az üzlet embereinek képzetesebb; rövid mint idejük, mely becses mint a pénz, szabatos mint a pénz, melylyel foglalkoznak. — Oly megvetésre méltónak ugyan e nyelvet, külföld legnagyobb nyelvösmerői sem mondják; sőt inkább ezektől napról napra nagyobb méltánylatot nyer nyelvünk, mint költői irodalmunk is, — és bizony nevetséges badarság volna gondolni, hogy a mely nyelven Kazinczy, Vörösmarty, Petőfi és Arany énekelni tudtak, s melyet ma a mathezis s a természettudományok minden ága teljes bőségben és kellő szabatossággal használ, azzal nem tudnának azok társalkodásukban, emezek üzleti dolgaikban élni. Látnivaló, hogy itt csak az akarat hiányzik; nem akarják használni, fejleszteni. S maga az hogy a nyelv gyarlóságai úgy feltűnnek, s hogy e felőli meggyőződésöket nem is annyira kimondják, mint tettel fejezik ki, szomorú bizonyosságot teszen arról, hogy az a n y a i nyelv (jegyezzük meg e nagyfontosságú nevezetet!) s szívünk és lelkünk közötti kapcsolat meglazult, — természetiért, öltönyeért akarjuk szeretni az anyát vagy testvért, — reflexió tár-

gyává tettük a természetszerű összeköttetést, mely erős tartozik vala lenni és elválaszthatatlan. . . Az ily állapot neve aztán: elkorcsosultság, szellemi erőtlenedés, — mely ideges betegségeknek a családokon kívül az iskolák főokai.

A családok a komoly és erős jellem kiképzésére alig tesznek valamit s az iskolák, melyeket a családok egyetértése, összeműködése, részvéte épen nem gyámolít, alig tehetnek. Nem fejthetik ki azt az erőt, mely közvetlen és úgy hasson a növendék lelkére, kedélyére, hogy benyomásait semmi időviszony és idegen hatás el ne törölje. Ez e sajátságos időkben lehetetlen. Nincs testület, egyházi vagy világi, mely iskolarendezési, nevelési elveivel, főkép pedig a realizmus és idealizmus között fenforgó ama nagyfontosságú kérdés eldöntésére nézve, a kellő állásponttal egészen tisztában legyen. Nincs eléggé nagy száma a képzett nevelő és tanító egyéneknek, hogy tudomány és nevelési erély által az iskola maradandó hatást tegyen. Nincs elég magasztos példányképe a fajszerető s önfeláldozó hazafiságnak, az általában érthető, vonzó nagy jellemeknek. Mert valóban legnagyobb nevelők mégis a nagy emberek vőlának.

A legnemesb küzdésre vagyunk hivatva. Mert ez nem anyagi erőfeszítéssel, hanem szellemi eszközökkel folytatandó. Minden erönket igényli; de nem kétségbeejtő. A sokkal kisebb népességű Holland, a kedvezőtlenebb helyzetű flamand nép fentartotta nemzeti nyelvét, — a sokkal csekélyebb szellemi értékű, reformátzió és irodalmi kincs nélküli oláh nemzetiség nem is gondol arra, hogy nyelvét s nemzetiségét fen ne tarthassa. De bizony a mi küzdésünk nagy erőfeszítéssel jár.

Ha a két küzdő felet, a német és magyar műveltséget (culturát szeretnek mondani: cultur-állam, cultur-kérdés, cultur-érdek!) egyenlően erőssé és életrevalóvá s pedig rövid idő alatt lehetne tenni, — minden nyerve lenne. De a miénk hogy nőhetne s nem sok idő alatt annyivá! Annyivá nem nőhet, mert amaz is folytonos fejlődésben van s a nagy nemzet szám-erejénél s mai alapjánál fogva, mily gyors és nagyszerű fejlődésben; de megfelelővé, megmérkőzhetővé igenis. A nagy világ vásárterén nem fogunk versenyez-

hetni, mint a hollandi az agollal, némettel és franciával; de itt honunkban, saját földünk érintésétől, tulajdon nemzeti emlékeink felemelő tudatától erősítetve, megfogunk állhatni s küzdhetni. Ez nem üres phrázis. Ha nem szállithatunk is külföldre tudományos kincseket, természetünk a honnak annyit, mennyivel megérheti másra nem szorúlva; ha nem adhat is honunk a külföldnek tudományos akadémiák tagjait, első rangú európai tudósokat, — noha egynéhányat adott előbb, s egyet-kettőt ad ma is —; de maga birhat oly férfiakkal, kik a nemzet művelt osztályát a tudományok kellő magosságára felsegitik, a tudományos fők kellő számát a hazából kiállítják s az alábbvalóság, tehetetlenség, sőt felhasználtság szégyenítő önvádját megszüntetik vagy enyhítik.

Nem tarthatni lehetetlennek, hogy e nemzet nem sok időre megszerzi azt az értelmi erőt, esmeret-kincset, mely által szellemileg eléggé függetlenné váljék, idegenek segédkezésére, gyámkodására ne szoruljon s azon erkölcsi erőt és öntudatot, mely a műveltség elsajátítása mellett is nyelvének, ősi jellemének fentartására elég szilárdá teendi.

De e végett sokszoros erő-kifejtésre, nem fellángoló lelkesedésre, hanem szünhetetlen munkálkodásra s komoly elhatározásra van szükség.

Legtöbbet a társadalom legalsóbb, de legnagyobb hatású körei, a családok tehetnének, az elidegenülés s ezzel együtt járó elkorcsosodás ellen. Ha szavunk elhatna oda, hová már ma az evangéliom szava sem hat el, esdekelnénk, hogy a családi életnek első, sőt egyetlen feladata a nevelés legyen, — nevelés közvetlenül a szülék által és nevelés a gyermekeknek minél nagyobb koráig, — s e nevelés föelvé a valódiság, komolyság, jelszava az erkölcsi nemes életre szoktatás, vezérlés, — az erőnek megfelelő munkás életre képzés, irányzás. . . Legyen belőle száműzve a szerencsecsinálás, feljutás, kincs-, rang- és fényre törekvés. Csak ily nevelés eredménye lehet a tisztelet és szeretet a szülők iránt, a hon hű szolgálatára elkészültség s valódi erkölcsi érték és erős jellem. ¹⁾

¹⁾ Épen az anyai nyelv érdekében, javasolni merjük ama kétnyelvű (vagy nyelven) nevelés mellőzését is. Ezt az eljárást rég elítélte már a neveléstan s csak úgy a divat tartja fen, mint a diaetetikával ellenkező

Ha nálunk egy lényegében magyar, nemzeti nyelvéhez öntudatosan ragaszkodó középosztály, komoly és művelt, vallásosan erkölcsös, szabadelvűen is conservatív, már nem létezik, vagy minélőbb nem alakul: nemzetiségünk ügye nem áll biztosan, sőt egy évtized alatt igenmélyre süllyedünk az elkorcsosodás és nemzeti elaljasodás lejtőjén. Előáll egy józsefi korszak, sokkal veszélyesb amaz elsónél. Mert ma nincs a nemzetben az az erkölcsi komolyság, az az erős bár öntudatlan vonzódás honához, melyen kívül „más élet nem volt.“ Gvadányi s tán még Berzsenyi is csak a

életmódot, az egészségtannal ellenkező étkezést s az aesthesissel dacoló női ruházatot. Egy európai hírű berlini tanár, Steinthal Henrik szavaival legyen szabad itt magamat kifejeznem: „Mit tegyünk az anyai nyelv szerelmének ápolása végett gyermekeink kedélyében? Alig mást, mint azt, hogy a gyermek nyelvérzékét ne zavarjuk. Gyakoroljuk gondolkodási képességét kizárólag anyai nyelvű beszéddel; e nyelvet úgy fejlesszük benne, mint annak természete kívánja, nem feledvén, hogy ez a nyelv a szellem anyja, táplálója; ne akadályozzuk semmiképen kedélye nyilatkozásait és ezek közlését; ösmerkedtessük a hazai irodalommal.“

„A szellem- és kedélyzavaró idegen nevelőnő (bonne) tartásáról, mely által a gyermek egyszerre két-három nyelvet, vóltaképen egyet sem tanul meg, mely által saját honából kiragadtatik, anélkül hogy helyette mást nyerhetne, már nem méltó beszélni, — s azon benső szellemi üresség iránt, melylyel eme nyelvbéli hontalanság jár, nem kell többé intést adni. Rég elítélte ezt az eszesek közvéleményc. — De mikor kell hát fiukat, leánykákat idegen nyelvek ösmeretére vezetni? Felelem: mikor már a növendék idegen földre léphet anélkül, hogy azáltal saját birtokát elveszítné. Meg kell előbb erősödni nyelvérzetének. — Tapasztalás, hogy a szülei házból korán kiadott gyermekek elhidegülnek szüleik s testvéreik iránt; de ha felnőtt korukban távoztak el s éltek egyideig idegen földön, e távollét még erősítette a honi iránti vonzódásokat. Ugyanez áll a nyelvre nézve is.

„Az idegen nyelvre tanításnak akkor lehet valódi sikere, ha a gyermek elég erős már az idegent a sajáttól elkülönözni, és a két különbözőt összehasonlítani. Azon arányban fog az idegen nyelvbéli oktatás előhaladni, mely arányban képesítettik a gyermek saját nyelvéről eszmélkedő tudatot szerezni és tulajdon beszédét reflexiója vagy figyelme tárgyává tenni. — Ez a saját beszédére figyelmezés vagy reflexió azonban mint tudjuk, a nyelvérzetet vagy nyelvöszönt alkotó működésében gátolja. Ezért nem kell az anyai nyelv elméletének vagy grammatikájának tanítását sem igen korán kezdeni. Ha átlag véve szólhatunk, az anyai nyelv grammatikájának s ezzel együtt az idegen nyelv tanulásának, kedvező esetben sem kell a tizedik éves korig megkezdeni. A tiz első évet jobb szabadon hagyni mindentől, mi a belülről kifelé fejlődés nyugalmas folyását s a szellemi javak öntudatlan megszerzését zavarhatná.“

főrendek ellen buzogtak; a középosztály, a magyar gentry és értelmiség, erőteljes, vagyonos, minden ellenséges elemtől távol, vegyületlen nyelvű s érzésű volt. Még akkor a nemzetiségi harc lehetetlennek látszott, a nemzetiségek gyűlölködése alig ébred fel; s az idegen ajkú honosok nem voltak a magyar ellen zúdíthatók. Akkor még nem volt nemzetünk erről a pangermanizmus, amarról a panslavizmus óriás hatalma által fenyegetve, s nem volt mindkettő saját társadalmunkban mélyen meggyökeredzve. Akkor még nem volt korlátlan munkálkodásban egy vagyonra, társadalmi befolyásra nézve naponként erősödő, egy erősen hitfelekezeti és nemzeties önértetű, és így hozzánk soha egész lélekkel nem csatalkozható elem, vagy osztály, — melyről szólni nem akarvánk, ha már sokfelől alapos vád és aggodalom nem nyilatkozott volna, épen azoktól is, kik egykor „mohón tették felökké“ (Kazinczy).

Nézetem szerint, a fenyegető elkorcsosodás ellen, legtöbbet iskoláink tehetnek. De mikép, arról szükséges tiszta esmerettel birnunk. Declamatiók, átkozódások, — korlátolt felfogású historizálások, phraseológiákkal ragyogó ünnepeletések s effélék által ma már bizonyynyal nem. Ma már az érett férfikor erős akaratát, tevékenységét várja tőlünk a világ, szükségli önérdekünk s világhelyzetünk komolysága. Nem kell azért gyűlölni senkit, hogy magunkat más előtt vagy más felett szeretjük. Lelkesedhetni dühöngés nélkül is; vagy talán csakis e nélkül lelkesedhetni — nemesen. S aztán a lelkesedés nem tartós; ezt már nagyon sokszor tapasztaltuk. Férfiakhoz s békés időkhöz kitartó munkásság illik, szeretet erős nem forró, tevékeny nem szókbán elrepülő. — Apáink nem ösmerték az „imádott“ jelzöt, — vagy legalább nem alkalmazták ezt „haza, nő, gyermekek“ mellé. S szerették mindezeket tevékenyen: „s a n s p h r a s e.“

Az iskolák feladata e célra, a komoly tudományos képzés. A tudomány vívmányainak megösmérése, elsajátítása, vérré változtatása s önálló tudományos munkásságra előkészítés. Minden alaposan tudományos ember, a nyelv és nemzetiség egy öre, felérő egyegy hadcsapattal. Az anyai nyelvet barbar módon, úgy szólván, vakon szeretni más dolog, mint a nemzetért nemzeti nyelven kiképződni és a tudományos esmereteket e nyelv mint eszköz által a

nemzeti irodalomnak megszerezni, e nemzet tulajdonává tenni. — Az aristokratia lehet és szokott is lenni cosmopolita; helyzete mintegy magával hozza a tulfinomult műveltség cynismusát, elvtelenségét, szívtelen önösségét. Az alnép látköre szűk, s a nagyobb eszméig emelkedni alig tud. A függetlenségi háboruban, míg amazok a nemzet elleneivel tartottak, ezek itt-ott nem bírták érteni a magasb törekvéseket, a nemzet önállóságát, a nemzetiség és nyelv érdekeit. A műveltebb középosztály lehet s szokott lenni valóban hazafias; ez szokta a nyelvet, nemzetiséget fentartani. Ez osztályt, sőt az ország legtényezőbb részét a tudományos rend alkotja, mely a nemzet fensőbb nevelésére és oktatására csaknem kizárólag tesz mindent. E rendnek vagy osztálynak nem szabad nálunk elkorcsosodni. Vonzó példákat találhatnak ennek tagjai a nagy nemzetek hasonló helyzetű férfiainál. A tudományos foglalkozásnak, mond *Roth* R., Némethon egyik legjelesb gondolkozója s legkitünőbb moralistája, a nemzetiséghez, nemzeti nyelvhez kell szorosan csatlakozni. A legnagyobb emberek egy nyelvhez kötötték munkásságukat, s első sorban saját nemzetökért dolgoztak. A pétervári és dorpati német tudósok, az orosz kormány zsóldjában sem lesznek muszkákká. *Müller* Miksa oxfordi tanár, ír angol nyelven is; de ha német hazáról, német nyelvről van szó, azt mindég édesden vallja sajátjának. Nagybecsű kisebb dolgozatait „német dolgozó szoba“ forgácsainak címezi, — mit második honának férfiai nem szívesen, de méltányolva vesznek tudomásul, s édes hazája nyelvén írja azt, mitszive legmélyebben érez, a „deutsche Liebe“-t németül és ángolul nemzete nagy harcának igazolását. *Leibniz* irt nemcsak hona nyelvén, de a legszebbet hona nyelvén és hona nyelveért irta. *Humboldt* Sándor francia nyelvű művei számosak; de lángelméje nemzeteé maradt; „a mi *Humboldt*tunknak“ nevezi Poroszország fővárosa. — Hisszük, a valódi tudományosság terjedése, a valóban nagy tudományos jellemek szaporodása, nálunk is inkább szaporítandja a nemzeti nyelv védeinek számát, s kevesednek azok, kik külföldön valamire mehetvén, lenézik e hazát, mely a tudományos művelődés útján elmaradt. — A tudomány legavatottabb embere sem lehet szívtelen; nem vetheti meg szegény és tudománytalan szülőjét, testvéreit. Ugyis minden tudo-

mány a hon talajáról emelkedik fel, és ide kell visszaszállnia. A nyelvész nem mellőzheti tanulmányai közben hazája nyelvét, — a természettudós hona terményeit, — a történettudós hona eseményeit, — a jogtudós nemzetének jogait. A tanulmányozó előbb honának tudományos kincseit fogja felösmerni, felhasználni; a felfedező tanulmányát előbb honának fogja felmutatni, s előbb itt keresni hallgatókat s elismertetést, azután idegeneknél dicsőséget, melyet ismét a honra igyekszik visszasugároztatni. Ez a tudományos legnagyobb emberek hazafias kötelessége, s ezt a világ legjobb emberei teljesítik a legkedvezőbb viszonyok között is.

S nem üres szó az, hogy minden tudományosan képzett hazafi, minden tudományosan foglalkozó lelkes tanító s tisztviselő, egy-egy tevékeny öre és véde lehet a nemzeti nyelvnek. Egyiknek módjában van komoly példaadással erősíteni meg s fejteni ki a hazafi jellemet, s felebb vonni az elméket a barbarhoz illő nagy szavú honfiaskodásnál, s az ellenségül nézett idegen nemzetek tehetetlen gyűlöleténél és átkozásánál. A tanító, kivált a fensőbb, ama feladaton kívül, teljesítheti azt is, hogy a tudományos intézetek körében az anyai nyelvet fejlessze, a magasb ösmeretekhez tartozó fogalmakat hazai nyelven kifejezni megtanítsa, e nyelv előnyeit kiűntesse, elsajátíttassa s elösmertesse, hogy ez a legműveltebb nyelvek szóbőségével kellő mértékben bír, s egy hazafias érzetű ember kezelése alatt mindenre kellőleg alkalmazható. Megszoktatja az illetőkkel, hogy e nyelven gondolataikat, ösmereteiket s a legnagyobb tudományos férfiak tanait is tolmácsolni merjék és tudják, kisértgessék, s e nyelv körüli munkálkodást, tudományos életök egyik nem kevésbé fontos feladatának nézzék, míg élnek.

E megszoktatásnál nincs főbb teendőjük az iskoláknak, s az iskolák ügyéhez képest, minden egyéb csak mellékes volna a társadalmi teendők sorában! Ezekre nézve nincs időnk elveszteni való. Iskoláink fentartóinak, már tisztában kell lennielveikre nézve, s erélyesen elkezdni az intézetek kormányzását. Az iskola szervezetében semmi felesleg valót, vagy az egésznek hatását veszélyeztetőt megtűrni lehetetlen. Az iskolai ifjúságból, akár szülék, akár tanítás hibája miatt, nem szabad továbbra is oly soknak elzülleni s a nemzet jövőjét veszélyeztető elemmé fejlődni és alja-

sodni. Óránként igazabb lesz, hogy a hon percei drágák. Most sokkal igazabb, mint négy évtized előtt, midőn az mondá, ki oly sokat látnokilag mondott. . Kiről azt mondják: senkit sem szeretett, — s kiről én azt hiszem, egyet mégis szeretett: fáját, nemzetét és nemzete nyelvét!

Egyházunk kiválóan magyar. S ez nem tehetne semmit nemzeti nyelveért? Egykor azt mondták, hogy a magyar nyelvet ennek lelkészei tartották meg. Ha megtartották egykor, nem tehetnének most érette sokat? Tehetnek a népiskolák által, melyeket ők vezetnek. Tehetnek saját tudományos képzettségök, edzett jellemök, erkölcsi példaadások által. Csak a hit és erkölcs által erős nép keblében maradnak meg és gyömölesöznek a családi s együtt a honfiui erények. A józanon de mélyen vallásos, szabadon de komolyan erkölcsös nép nem szakadhat el a hit és erkölcs kútfejétől a bibliától, a magyar ref. egyháztól, az igehirdetés nyelvétől. Az ilyen nép lelkületében összeolvad e két vonzalom, az egyháza és hona iránti. . . A tevékeny lelkésznek könnyű az ily néppel megösmertetni e nehéz értelmű szót: hazafiság; kivált mintán századok óta ösmeri e neveket: egyház, főiskola, — s tudott ezekért fensőbb érdekből áldozni is.

A prot. lelkész munkaköre igen nemes. Az ő munkálkodása nagyhatású volt egykor, nagyhatású lehet ezután, és épen a nemzetiség ügyében is. De egyet ne feledjünk el. Midőn e lelkészkar nemzetünk nyelvét megtartotta, (e kifejezést ne vegyük szorosan, s ne tévesszük szem elől a r. kath. papság némely tagjainak nagy érdemeit!) a helyzet nem ily veszélyes, a teendő nem ily nehéz volt. Az akkori tudomány kis körű, kevésbé szabad, csak fensőbb körökben maradó, — az akkori nép vezethető, — a társadalomban a vallás nagy tényező, a lelkész szava nagy tekintélyű volt. Ama lelkészek munkája inkább csak nemleges volt, — inkább csak szenvedőleges ellenállás, mozdulatlanul helybenmaradás. Magok sem vették észre mit okoznak, s öntudatos áldozatot nem tettek. Ma öntudatos cselekvésre van szükség. Ma a legsőbb fokig terjedez a tudomány, — a nép gondolkozik s a fensőbb körök bünei ragálykép hatnak át reá. A lelkipásztor kezeiből az erkölcsi, általán szellemi vezérlés kiesni készül. . De az emberi

kebel vallásos hajlama örök, s az ember mindenkor hallgatni fog arra, ki az evangyéliom fenséges tanait neki mély érzéssel és lelki fensőbbiséggel hirdeti. A szellemi fenség vagy tudomány hatálya, sőt uralma sohasem enyészik el, mert az emberi természetén épül. Az erkölcsi nemesség példa-adása mindég vonzó marad. Ha e nagy tulajdonokkal övedzi fel magát a lelkipásztor, hatását kétségkívül megtarthatja s tehet azért is, mielőtte oly szent dolog, nemzeteért s nyelveért. De mindezekkel nagy mértékben kell birnia, s bizonynyal egész eréjét e nagy gondolatnak, ama nagy célnak s hivatalának áldoznia.

Ime ekép van igazolva, hogy ez ügy egyházunké s iskoláinké is, — tehát e füzetek körébe is tartoznia. *Imre Sándor.*

II.

Duncan János tanár emlékezete.

Duncan János hittudor, a keleti nyelvek tanára a skót szabad egyház edinburgi hittanszaki új kollegiomában, 1870-dik év elején hunyt el aggkorában. Egyike azon kevés külföldi tudósoknak, ki a magyar nyelvet elsajátítá, s a magyar ref. egyház sorsa iránt mélyen érdeklődött; kegyeletes dolog a mi elhunyt barátunkról megemlékezni.

Szegény szülők gyermeke volt ő, de északi Skóthon egyik kollegiumában alapítványi jótétemény élvezés mellett sikerült bevégeznie a hittan folyamot. Mint sok ifjuval történik napjainkban is, bölcsészeti hajlamai kétkedővé tették őt a vallás igazságai iránt, míg nem az evangyéliomi lelkületű genfi lelkész Malan, kiragadta őt a kétség körmeiből, s Jézus Krisztus ügye hűszolgájává alakítá át lelkileg. Először Glasgowban lelkészkedett rövid ideig. Ekkor esett azon skót egyházi lelkes mozgalom, mely az ó-szövetségi zsidó népnek az új-szövetségi vallásra megnyerését, egyik nagy keresztyéni feladatul tűzte ki. Az ó-kor zsoltárai, látnoki célzatai új világításban tüntek fel a kegyes éneklők szívében, a lelkes mozgalom élére maga a skót egyház zsinata állt, amenyiben küldöttséget nevezte ki meglátogatni a zsidókat Palesztinában s másutt, hogy keresztyénítésöket a vett tapasztalatok alapján megkezdhesse

A skót egyház akkori legjelesb bibliai hittudósai, Black, Keith, Mc Chyne (meghalt 1843.) és Bonar András nevezettek ki küldöttségi tagokul. — Jelentésök a szent föld meglátogatásáról munkára hívást tartalmazott s a zsinat (1839.) felszólítására több jeles hittanvégzett ifju, köztök Duncan János is, vállalkoztak s felajánlák szolgálatukat Izrael megtérítésére hitjáromul lépni fel. Duncan felette képesnek látszott etérre, mint aki eközben a bibliai nyelvészetben nagy haladást tett, emellett mély vallásossága, odaadása és szeretete Izrael népe iránt ösmeretes lön. Keith által Pesten skót missziói telep állíttatott, s ide küldetett Duncan is. A skót lelki munkások itt tartózkodására az akkori kormány azon látszólagos okból adott engedélyt, hogy a lánchíd építésénél foglalatos angol munkások lelki szükségéről gondoskodva legyen. — Egy szép vonása ma is az angol jellemnek, hogy valahol csak Európában, sőt a világon tömegebben találkoznak angolok, p. o. tengerparti városokban, nagy fürdőkben sat., oda angol lelkész is küldetik, nehogy isten népe rövid időre is megfosztva legyen az evangéliom hallgatásától. A pesti skót misszionáriusokat, főleg József nádor neje Dorottya főherceg asszony pártfogolta.

Duncan Pesten csakhamar ösmeretes lett, nemcsak kitünő classzikus képzettsége, de héber és rabbini irodalombeli jártasságáról, mi az ottani zsidók előtt feltűnt. A később korban innen adták neki tréfásan hazájában a „Rabbi“ nevezetet. Egész lélekkel adta munkájának magát Pesten. A hatást mit tett, bizonyítja a következő tény. Egy orvos távozván Pestről, egy fiatal egyetemi tanulót, ki korább nevelése alatt vólt, a misszionáriusok szerető gondjaiba ajánlt. „Mit? — kérdé Duncan — ön zsidó létére nekünk ajánlja őt? nem tudja ön, hogy mi keresztyénné tenni törekedünk őt?“ — „Legyen ugy, felelt neki, ránézve jobbat nem kívánhatok erkölcsileg szólva, mintha önhöz hasonló lesz.“

A pesti misszió végre gazdagon megáldatott istentől. Imagyülekezeteikbe tolultak, tanuló ifjak éjfélig is együtt imáztak. Munkássága tetőpontján hivatott meg Duncan a szabad egyház által ujolag alapított hittani kollégiomba, Edinburgba, a keleti nyelvek tanárául. Ő inkább a nyelv bölcsészetét tanítá, sze-

rette összehasonlítani a rokonyelveket, gyönyörködött felmutatásában annak: különböző népek mily különböző szavakba öltöztetik a gondolatokat. Kitűnt ő főleg a bibliamagyarázatokban, a szentírási helyek elemzésében; különséget szokott tenni a szövegyszerű és hittani predikálás közt, az első az igazságot szigoruan az írás szavaiból fejt ki, az utóbbik általánosan foglalkozik azon igazsággal, mely a helyre vonatkozik; az előbbit kegyelte inkább.

S napi dolgokról, házi és élet-ügyekről mitsem tudott, szerencséjére az e fajta dolgokat kitűnő neje, kiben a skót ügyesség keresztyén komolysággal volt párosulva, intézte el, Duncan jóratörekvő befolyása nöttön nött, s neve több skót családban tisztelt és szeretett lón. Az ő egyházi beszéde s templomi szózatai, kivált az ó-szövetség feletti magyarázatai, mint nemökben páratlanok, becsültettek. Több ifju zsidó, kiket ő nyert meg a Krisztusnak, követte őt Pestről, hogy tanulmányaikat Duncan lakán folytassák. Ezek előtt tártá ő fel kiválólag vallási tapasztalatai és tudománya kincstárát. Jártas volt a költészet, egyetemes irodalom és történelemben. — Több észrevételei „Pascal gondolatai“hoz hasonló élvezettel olvashatók, csakhogy míg Pascal mélyebbre hatolt, Duncan szelleme magasban szárnyalt. Az ő „Gondolatai“¹⁾ miket egy kedves tanítványa vele való vidéki sétái közben gyűjtött, megérdemlik, hogy minden gondolkodó hittudós kezébe eljussanak.

Utósó éveiben elmeszórakozottságba esett, mi miatt kegyeletből nyugdíjaztatott, bár, hogy foglalatosság nélkül ne legyen, egypár tanórát megtartott magának. — E korából számos adoma kering róla, p. o. órákig elült valamely ajtó lépcsőjén olvasva, teljesen megfeledkezve hely és időről; megesett, hogy ebédhez öltözés végett szobájába lépett, itt levetkőzött, lefeküdt s elaludt, mialatt a társaság várta őt az étterembe. Lelki egyszerűség és gyermetegség vonásai vonultak át e korban némely tettein.

Jellemző mondata volt: „Gyakran gondolkodtam Jézus e mondása felől: áldásosabb dolog adni mint kapni“ nemcsak mások, de Jézus iránti kötelességünkre való nézve is. Nekünk nem-

¹⁾ „Colloquia Peripatetica“ by the late John Duncan D. D. S. S. D. professor of Hebrew new College, Edinburg. Being conversations in Philosophy, Theology and Religion. Edited by the Rev. William Knight, Durdee, 1. vol. 8°. Edinburg, 1870. 3sh. 6d.

csak utánozni kell őt, de neki átengednünk a nekünk adás magosabb áldásteljességét. Legszebb mit ember tehet, alázatosan fogadni a kapottat, aztán mások közé menni elosztogatni. Én nem vagyok képes sokat adni, mert keveset kaptam. S ha van valami, melyben hajlandó lennék ellene mondani neki (Jézusnak), az csak akkor lenne, ha azt hallanám tőle hozzám intéztetni: „Jól vagy on, jámbor és hű szolgám!” (Kivonatilag „The Sunday at Slome“ 1870. decemberi számából).

A skót szabadegyház 1862. nov. 19. tartott zsinati bizottsága ülésében terjesztetett be a magyar egyházak meglátogatásával megbízott küldöttség jelentése. Itt adá elé lelkes és mély hitet lehelő beszédben Duncan tudor előbb a cseh protestánsoknál, majd hazánkban tett látogatása eredményét és tapasztalatait. Beszért többek közt Debrecenről is, melynek meglátogatására régi vágya vette őt. „Tanárok lelkészek és superintendens szívesen fogadtak, megtekintém a tantermeket és előadásokat, hol épen szigorlat folyt. Figyelmemet főleg a hittanszakra fordítám a gazdag könyvtárban, találtam benne jó régi hollandi hittanszaki írókat, de angolt keveset. ezek közül kiemelem Owen és Durban műveit. Véleményem szerint kívánatos lenne nyelvünk tanulására buzdítás végett, hogy az irodalom, tudomány és józan theologia barátjai, küldenének tőlünk e könyvtárnak jó angol könyveket. A füvészkertben jártomban, gymnáziumi tanulók kezében Heidelbergi Kátét találtam. Ugy tudom szorgalmasan taníttatik az minden ref. tanodában. A lelki életet, fájdalom! igen alant fokunak találtam általábanvéve, dacára annak, hogy a magyarok magukat, őseikhez hasonlólag, Kálvinistáknak tartják, vallják. Ők készek meghalni a harcmezőn hitökért, de nem mondhatom meg, menyire készek élni azért. Egyik lelkész ur sajnálatát fejezé ki, hogy a politika elvonja az elméket az isteni dolgokra fordítandó kellő figyelemtől. Vólt azonban egy jelenet, melyre magával vitt, s mely kedves benyomást tett rám. Minden reggel a hét négy vagy öt napján bibliamagyarázattal összekötött istentisztelet szokott tartatni a templomban reggeli 7 órakor. Barátom János evangéliomát magyarázta. Mintegy 500 hallgató lehetett jelen az egyszerűbb osztályból. A kántor kezdé az éneksorokat, s a „bundás“ nép „ko-

moly kedves dallammal“ vegyült a zsoltárok éneklésébe. Közöttök létem ragaszkodást kelte bennem. Az ki a hét csillagot jobbján tartja, s aki a hét arany csillár közt jár, öntse ki bőségesen szent lelkét elevenítésére örökségének, életet, világot, hitet, reményt, szeretetet bánalomtól kisérvé, és isteni aggodást, mely azt munkálja, közöljön vele s mind inkább-inkább reformálja a reformáció minden egyházait.“

Moody Stuart edinburgi lelkész, és Duncan János tudor előadásai meghallása után, egyhangulag el lett fogadva az indítvány: adassanak ösztöndíjak Cseh- és Magyarország protestáns református egyházaiból, az edinburgi új kollégiomban tanuló theologus ifjaknak, hogy ezáltal is szorosabb viszony jöjjön létre az evangéliom alapján álló európai egyházakkal. — (The Witness, napi lap, 1862. nov. 20. száma.) Egy-egy tanuló ösztöndíja évenként 500 forintban állapított meg. Egy jelenvölt skót református világi ur a derék Barborer, azonnal megajánlt e célra 3 évig öt-öt-száz forintot. Az 1863. május hóban tartott évi teljes gyűlése, a skót szabadegyháznak határozottá emelte a Magyarhont meglátogató küldöttség javaslatát. — Ekkor is felemelte Duncan szavát mondván többek közt: „Tan csarnokunkban tanulók ösztöndíjazásának terve legcélszerűbb útnak látszik nekem avégre, hogy segély részvétünket legjobban megmutassuk, s ekép belső összekötés hozassék létre a két ország között, miből isteni áldás folytán üdvös eredmény várható.“¹⁾

A jó öreg tudor a magyar nyelvet is megtanulta anyira, hogy képes volt magyarból angolra fordítani, amint tette is az 1864. megjelent „Kálvin Élete“ című mű egypár lapjával, melyen a skót kálvinizmus jellemeztetik. Igenszerette Bod Péter irályát.

A jó öreg tudor, mintegy édes atya fiait, szokta vólt karján vezetni a Debrecenből odaérkezett egypár tanulót a hatvanas évek

¹⁾ Sajnálatos, hogy kollégiomunk mostani nemzedékénél hiányzik az előre törekvő dicső vágy: megszerezni az angol nyelvet birtokul avégre, hogy a protestántizmus északi sarok csillagához Skótzíába elvándoroljanak meglátni, milyen egy hittől áthatott ország, milyen az élő egyház!! Ha az apostolok földünkre visszatérnének, azt hiszem, legott-honosabban északi hitvéreinknél találnák magokat.

végefelé Edinburg nevezetes egyéneinek bemutatás végett, felkereste őket szállásaikon, magához hívta, könyvekkel ajándékozta. Az ő szeretetét viszonzzuk hálás emlékezettel.

Neki volt ideje könyvei, — az emberek — s a világra tekintés mellett Krisztust is szemlélni e földön és szeretni, azt most már elköltözött szelleme nem homályos üvegen át, hitünk szerint, állandóan, örökké teheti.

Balogh Ferenc.

T Á R C A.

Hogyan készül a tanfelügyelő megintési javaslata?

Dr. Pauler Tivadar, vallás és közoktatási miniszter ur, e folyó évi márt. 9-dikén 2713. sz. a. kelt leiratában, összesen 74 — ezek között, alsó-szabócs hajdukerületi reform. Egyházmegyénkben 10 reform Egyházközség iskoláját, mivel még máig sem szervezték az 1868-dik évi XXXVIII. t. c. 11—13. §§-sainak megfelelőleg — első izbéli megintéssel sujtotta; egyszersmind megfenyegette „mindazon iskolákat, melyek a hivatolt 11—13. §-okban foglalt megkívántatóságok szerint nem lesznek szervezve, — hogy a háromszor bekövetkezett megintés után, mind községiekké fognak átalakíttatni.“

Miniszter urnak, ezen kegyes leirata, kevesebb mint egy hónapi időközzel érkezett le — miniszterré lett kineveztetése után.

Ezen fényes megintési actussal, inaugurálta — miniszteri székfoglalását — a tiszántuli reform egyházkerületben.

Vajjon, ezt az inauguratiót, nem lehetett volna-e fényesebben, az országos népnevelés és közoktatás ügyének és némi lendületet adólag megejteni, — például azáltal, ha ő Nagyméltósága, kétségtelen jelét és bizonyosságát kegyeskedik ország-világ előtt nyilvánítani, abeli irányzatának, hogy az 1868. évi XXXVIII-dik t. c.-nek, már az idő által is eléggé revelált fogyatkozásai pótoltsanak; és életbeléptetésének eszközei és tényezői iránt, lehetőleg gondoskodás tétessék, — mert az bizonyos, hogy így, amint most a törvénykönyv lapjain áll, életbe nem léphet — vagy ha par force — életbeléptettetik: a helyett hogy építene — rombolni fog e szegény hazában? Vagy azáltal, hogy a „római kath. autonómia“ címe alatt megindított törvény- és hazaellenes mozgalmak, és azok a folyvást mélyebbre és szélesebbre kiható izgatások, kellő erély-

lyel ellensúlyoztassanak? vagy azáltal, hogy az országos alapítványok ügye, elvalahára tisztába hozattassék, — és ami abból csakugyan a közművelődés érdekeinek szenteltetett — egyenesen és kizárólag oda-fordittassék? Vagy végre azáltal, hogy minél előbb iskolák állittassanak ott is mindenütt, ahol mindeddig teljességgel semmi iskola nem létezik?!

Hanem, az igaz, hogy az ember, — még ha éppen miniszter volna is — mindég hajlandóbb a könnyebben kivihető dolgon kezdeni. De meg, azt a tiszántuli reform egyházkerületet, — egyikéssé megrendszabályozni kellett!!

Manet alta mente repostum.

Egyébiránt, ez a miniszteri eljárás — formáját tekintve — elvitázhatlanul a törvénynek §-aiban gyökerezik.

Miniszter ur ő Nagyméltóságának, Tokaji Nagy Lajos tanfelügyelője, fölterjeszté a megintést igénylő felekezeti iskolákat. Miniszter ur csalhatatlan tételeken és alapokon állónak tekintette, az elébe juttatott fölterjesztést. Ezen fölterjesztés alapján tehát, — a XXXVIII. t. c. 15. §-ában gyökerező hatalmánál fogva, kimondotta, az elébeterjesztett felekezeti iskolákra — az első ízbeli megintést.

Ez, elvégre is korrekt eljárás volt. Ez ellen, egy ígét sem szólhatunk. Így megy ez mindenütt, hol a bürokratiko-centralisztikus rendszer, a maga működését megkezdette, vagy már éppen in floribus van.

A tanfelügyelő referál. A miniszter dönt.

Hanem, arra nézve, — talán mégis lehet, valami szellőztetési kísérletet tennünk, — hogy miféle adatok használtattak, az ezen miniszteri eljárásnak alapjánál? Mert, az már mégis nagy baj volna, és pedig saját legkiválóbb országos ügyünknek — a népnevelés és közoktatás ügyének — érdekében: ha talán egyóldalu, vagy éppen önkényszerű s csakis a rokon- vagy ellenszenves meggyőződésnek büvereye által sugalt subjectiv nézetekből keletkezett, a tanfelügyelői fölterjesztés!

Nem lehetetlen pedig, hogy eféle elemek szerepeltek a tanfelügyelői fölterjesztés összeállításánál.

Egyelőre, úgy látszik, hogy Tokaji Nagy Lajos ur, ilyen formán készítette az ő megintési javaslatát:

Reformálnia kellett. Iróasztala mellé ült. Össze-vissza forgatta azokat a régiebb keltű, íróasztalán összehalmozott statisztikai adatokat. E közben fel-felvillantak lelke előtt, az ő rokonszenves meggyőződésében gyökerezett modern gondolatok — s melegen ápolt édes vágyak. Elgondolta, hogy mindezek megvalósíthatása tekintetéből, mily kedvező működési térre emeltetett, a törvény nevében?! Végig tekintett működési terén. . . Fix und fertig lón a meghagyott fölterjesztés. Már most csak papírra kellett tennie. Belemártotta tehát vaspennáját a ked-

volt „delendam censeo“-ba. Kiszemelte — a felekezeti iskolákat, — sans géne — amint pennája alá jöttek; s fölterjesztette mint olyanokat, melyek még máig sem szervezvék a XXXVIII. t. c. 11—13 §-ainak megfelelőleg; és így olyan körülírásba foglalta fölterjesztését, hogy az, okvetlenül találjon, győzzön, döntsön — a Miniszter előtt.

Es muss gepepfert werden, sonst beisst es nicht.

Azonban, semmitsem kell megelőznünk. Tegyük le minden föltevésről és találgatásról. Vegyük a dolgot teljes objectivitásban. Nyissuk fel Tokaji Nagy Lajos tanfelügyelő urnak, a szabólcsmegyei Iskolatanácsban elszavalt, s nyomtatásban szétküldött „1870-dik évről szóló jelentését.“ Már csak az ebből fölmerülő adatok is, eléggé illusztrálhatják: hogyan készül a tanfelügyelő megintési javaslata?

Azt meg kell adni Tokaji Nagy Lajos tanfelügyelő urnak, hogy egészen beleélte magát, a XXXVIII. t. c. szellemébe. Ezen törvénycikknek III-dik — a felekezeti iskolákról szóló — fejezete ő előtte ali quando valet, ali quando non valet. Az ő iskolatanácsából, csak ugy megküldetnek a hozott végzések a felekezeti iskoláknak, mintha egytől egyig községi iskolák volnának. Az, mit a pestmegyei iskolatanács, ezen év elején indítványba hozott — nála már régtől fogva fait accompli volt. Néha „tulkapás“-nak, néha „zaklatás“-nak találták az illető városok, az alsóbb vagy felsőbb felekezeti hatóságok, az ő egyik-másik eljárását. Mindez, őt egy pillanatil sem zavarta meg. Schulinspektor, a régiebb időkből. Évi jelentésében nem mulasztja el felsorolni azon hatóságokat, melyek — megkeresésének eleget tenni ígérkeztek, — melyek megtagadták a megkeresés értelmében való eljárást, — melyek azt egyszerűen, hallgatással mellőzték. Mindazon itt és ott, panaszosan elmondott szavaiból, hogy „még egyetlenegy községi iskolát sem tudott felállítani,“ — mind az ezen évi jelentése folytán — meggyőződésében győkezett rokonszenvének hangsúlyozásából, — mind általában minden nemü eljárásaiból — mindég egy és ugyanazon érvelés és irányzat üti föl magát — t. i. ez: „a felekezeti iskolák nem érnek semmit; azok helyett mindenütt, községi iskoláknak kell fölállítatniok.“ Furcsán adja ki magát az a philippika, amelylyel neki ront az ezen évi jelentésnek kezdetén a felekezeti iskoláknak — szemben azon komoly hivatkozással a törvényre — mintsintén ezen évi jelentésnek végén kiemel — és pedig, csupán „ugy hallom“ alapján — azok ellen, „kik a községi iskolák irányában ellenszenv felköltésére szolgáló érveléseket hangoztatnak szószéken — a nép előtt!“

Mindezekre vonatkozólag én azt tartom, hogy egy magyarhoni tanfelügyelőnek — kiváló tekintettel folyvást arra, hogy a népnevelés nálunk legspecifusabb hazai ügy, sőt egyenesen élet-föltétel ránk nézve — nagy és dicső hivatása, nem az, hogy philippikát tartson egyik másik

Iskolatanácsban, egyik vagy másik iskola ellen, — csak azért — mert felekezeti iskola; nem is az, hogy meggyőződésében meggyökerezett rokonszenvvel pártállást foglaljon a községi iskolák mellett, — a felekezeti iskolákat pedig, statisztikai számokkal kérlelhetetlenül és megtagadhatatlanul elítélje; még kevésbé az, hogy elvből és rendszeresen ellene működjék azon felekezeti iskolák létezésének, melyek minden áron élni akarnak; s ugyanazért a legőszintébb buzgósággal és erőfeszítéssel mindent elkövetnek, hogy a törvényszabta kellékeknek megfelelő színvonalra, a fejlődés módja és törvényei szerint, felküzdhessék magokat: hanem igenis, nagy és dicső hivatása az, hogy a népnevelést és közoktatást, legyenek bár az annak érdekében híven működő iskolák felekezeti, vagy községi, minden pártszínezettől ment, tiszta ügy iránti buzgóságából, minden lehető utonmódon támogatni, és a törvény általrendelkezése alá bocsátott föltételekkel és erőkkkel, a végcélnek mindég megfelelőbb álláspontra eljuttatni — hazafiui legszentebb föladatának tekintse.

De térjünk a dologra.

Tanfelügyelő ur, szóbanforgó évi jelentésének — megintési javaslatról szóló pontjait, bevezeti az akkori miniszter, april 7. 1869. 481. eln. szám a. kelt intézményének idézésével, melynek értelmében, „tekintettel arra, hogy az 1868-dik évi XXXVIII. t. c. 1868. dec. elején hatályba lépett; és így, több mint egy év eltelt, mely alatt, a különböző hitfelekezeti közegek, iskoláik újra szervezéséről intézkedhettek: a megintést igénylő iskolák jegyzékét halogatás nélkül fölterjeszteni“ — tanfelügyelő ur felhivatik.

Ezen miniszteri intézmény tartalmából kifolyólag tehát, azon felekezeti iskolák névjegyzéke vala fölterjesztendő miniszter urhoz, amelyeknek újból szervezésükre nézve a XXXVIII-dik t. c.-ben ki szabott kellékek szerint — még semmi intézkedés nem tétett.

Miniszter ur ugyanis, számot adandó hivatalos eljárásáról, s hűképét föltárandó, a népnevelési ügy miként állásának, a törvényhozás és az egész nemzet előtt — tudni akarta: vajjon az újból szervezkedés, foganatba vétetett-é a különböző hitfelekezeti iskolákban? Az ő intézményének értelme szerint, azon hitfelekezeti iskolák igényelnek megintést, melyekben a szervezkedési munkálat még eddig is — meg sem inditott.

Mert az a föltevés, hogy a XXXVIII. t. c. minden pontjaiban, ezen több mint egy év alatt, már tökéletesen életbe lépett volna; sem a miniszter ur fejében meg nem fordulhatott; sem az ő intézményének betüiből is — ki nem magyarázható.

Ezt föltenni is — merőben lehetetlen.

Gondoljunk Schweicra. vagy Poroszországra, vagy általában Európának azon államaira, melyekben a népnevelés magas és tekintélyes fokon áll: vajjon egy év alatt léptethették-e életbe, a saját törvényhozásuk által megállapított népoktatási törvényt. Ime Schweiz — közelebről Züric — 1719 — Poroszország 1763. óta, nagy gonddal és erőfeszítéssel hatva, működve — jutottak el azon magaslatig, melyet a XXXVIII. t. c. előttünk felmutat. Pedig mindenik kedvezőbb helyzetben volt, s kedvezőbb körülményeknek örvendhetett, mint a milyen helyzetben és körülmények között voltunk és vagyunk jelenleg is — mi, magyar protestánsok. Emellett jegyezzük meg, hogy folyvást, minden oldalról való támogatásban és segélyezésben részesítették!

Azonban Tokaji Nagy Lajos tanfelügyelő ur, másként értelmezte a miniszteri intézményt. Nem az abban vett meghagyásra, hanem a saját meggyőződésében gyökerezett rokonszenvre hallgatott; és hajtotta végre viselt dolgait.

Ő, egy év alatt keresztülvihetőnek tartotta, a mi teljesen magokra hagyatott reform iskoláinkban azt, — mit külföldi iskoláknak több mint egy század alatt, folytonos támogatás és segélyezés mellett, sikerült keresztül vinniök.

Az ő felfogása szerint, mindazon felekezeti iskolák, megintést igényelnek, melyek több mint egy év alatt teljesen átalakítva nincsenek, a XXXVIII. t. c.-ben kiszabott kellékek szerint.

Nincs rá példa, — nekem legalább nincs tudomásom róla, — hogy egyetlen magyarhoni tanfelügyelő is — így értelmezte és fogta volna fel, a miniszteri intézmény tartalmát; és ennek folytán ily tömeges megintést exoperált volna, — mint Tokaji tanfelügyelő ur; pedig ez a miniszteri intézmény, minden kétségen kívül megküldetett, minden magyarhoni tanfelügyelőnek.

Különben lássuk saját jelentésének szavait.

„Ha azt venném tekintetbe, miszerént egyetlen hitfelekezet sem bir, tanköteleseinek számát befogadni képes iskolákkal: — mindnyáját, a megintendők közé kellene sorolnom.“

De már ennél nem is találhatná ki jobb módját annak, hogy a népoktatás ügye még hátrább essék, mint ahol áll jelenleg hazánkban! Mert ha minden felekezeti iskolát — derüre borura — megintetni és bezáratni tetszik — félév alatt: akkor nem tudom, hol és miképen fogná munkálni és tanfelügyelni a népoktatást? Községi iskolákat állít? Abból az 5 % adóból? vagy a kormány erejével állittat? Bizony, mi is elmondhatnók: „több mint egy év eltelt — mióta a XXXVIII. t. c. hatályba lépett — mely alatt a kormányközegek 20 tanítóképezdének felállításáról intézkedhettek.“ Dehát hol van az a 20 tanítóképezde, még ha azokat ide-

számítjuk is, melyek conventió utján — improvizáltattak a felekezeti képezdékből?!

Mi azonban ezt nem mondjuk. Mert ösmerjük a kormány helyzetét, s egy pillanatig sem kicsinyeljük azon nehézségeket, és a minden oldalról felmerülő akadályokat, melyeket még a kormánynak is — habár ereje és hatalma nagy — csak idő múlva, egyenként, és tetemes áldozattal sikerülhet leküzdeni, a népnevelés és közoktatás terén.

Hanem Tokaji Nagy Lajos tanfelügyelő urnak, egyet határozottan elmondhatunk, ezt t. i.: „ha azt vennők tekintetbe, mit a miniszteri intézmény meghagyott“ — a mi iskoláink közül, egyet sem lett volna joga, megintés végett javaslatba hoznia és fölterjesztenie.

Az meglehet, hogy a felekezeti iskolák, épen most, nem vólnának képesek befogadni az összes tankötelesek létszámát, amint ezen létszámot, az 1869. évről fölvevtt statisztikai adatok mutatják.

Ámde, — eltekintve a statisztikai adatok kétséges vóltától — egy az, hogy a tankötelezettség, még sehohsem vitetett keresztül anyira, hogy már minden tanköteles növendék, tényleg iskolába járna; annál fogva még egyik felekezeti iskoláról sem mondhatja, hogy tényleg nem képes befogadni az összes tankötelesek létszámát, következésképen nem is sorolhatta volna min d n y á j á t ezen okból a megintendők közé; más az, hogy az e célból még szükséges épületek kiállithatása, nem is olyan dolog, amiről egy év alatt intézkedni lehetett volna.

De meg, nem is azt hagyta meg a miniszteri intézmény Tanfelügyelő urnak. A miniszteri intézmény egyenesen és világosan, azon hitfelekezeti iskolákat rendeli, megintés végett fölterjesztetni — a melyeknek ujból szervezésökről a hitfelekezeti közegek, egy év alatt intézkedhettek — azonban nem intézkedtek.

Az iskolák ujra szervezéséről lévén szó, a miniszteri intézményben — magától és önként értetik, hogy az erre várt tanfelügyelői fölterjesztésben, miniszter ur afelől akart értesülni: intézkedtek-é a felekezeti közegek arról, hogy iskoláikban, a törvény szerént előírott tantárgyak taníttassanak; hogy a tantárgyak tanmódszeresen kezeltesenek; általában, hogy az iskola, az élet követelményeinek megfelelőleg vezettség; mert ezek képezik — első vonalon — az ujraservezkedés alkatrészeit.

És hogy, csakugyan ebben áll a miniszteri intézménynek jól felfogott értelme: nyilván kitetszik a megintési leiratnak szövegéből is; — melyben — valószínűleg eltekintve a tanfelügyelői megintési javaslatnak tartalmától, és az ennek támogatására fölhozott indokoktól — a szervezést illetőleg, világosan a XXXVIII. t. c. 11—13. §-aira tétetik hivatkozás.

Ha tehát, a miniszteri intézmény tartalmából kifolyólag, megintés

végett azon hitfelekezeti iskolák valának fölterjesztendők, amelyeknek ujaszervezésökről, a hitfelekezeti közegek, több mint egy év alatt nem intézkedtek: akkor ismételem — hogy Tokaji tanfelügyelő urnak, a mi iskoláink közöl, egyet sem lett volna joga megintés végett javaslatba hozni és fölterjeszteni.

Mert mi pontról pontra kimutathatjuk, hogy mindenik iskolánk ujaszervezéséről, és pedig egyrészben — még előbb, mint a XXXVIII. t. c. meghozatott volna — intézkedtünk.

Előre megsejtvén ugyanis, honnan fog, a mi országos népoktatási törvényünk — legalább javaslat alakjában -- merítettet: — siettünk lépéseket tenni, hogy az országos törvénynek előkészített talaja legyen — ha majd megszületik a törvényhozás asztalán.

Intézkedtünk, még máj. 5. 1868. hogy mindenik kebelbeli egyházunk születtek és halottak anyakönyvéből, kellő pontossággal és hitelességgel összeállittassék a 6–12 éves -- és így az összes tankötelesek névsora.

Intézkedtünk, hogy az eként összeállított névsor, a polgári hatóság-hoz tétessék, — fölkéréssel oly hathatós reudszabályok alkalmazása iránt, hogy egyetlen tanköteles is — iskolai képeztetés nélkül ne maradjon.

Intézkedtünk jul. 19. 1868, olyan tantervnek kidolgozása iránt, melyhez mindenik kebelbeli iskolának pontosan kelljen alkalmazkodnia; — nem különben felügyelőkről, kik a tantervnek keresztülvitele, s a tantárgyak tanmódszeresen kezelése fölött — éber figyelemmel örködjenek.

Intézkedtünk nov. 17. 1869. az iskoláknak minden addig megszerzhett taneszközökkel fölszerelése — a testgyakorlatnak minden iskolában tanittatása — az iskolás növendékeknek faoltásban gyakorlatilag képeztetése, — a vasárnapi iskolának szervezése, — az iskolai bizottságnak az eddiginél szélesebb alapon föllállítása s szabályszerűleg működése iránt.

Mіндеzen s egyéb idevágó — immár a törvény alapján is tett intézkedéseinket pedig, ujra meg ujra ismétljük; résziut azért, mert naponta tapasztaljuk, mily tömérdek nehézséggel és akadálylyal kell találkoznunk, egyik-másik intézkedésnek életbeléptetésénél; résziut azért, mert ha valami — különösen a népnevelési ügy az, ami szakadatlan figyelmet, folyvást ismétlődő buzditást igényel; végre pedig azért, merf szivvel, lélekkel rajta voltunk és vagyunk, hogy iskoláink, a törvényiszabta kellékeknek megfelelhessenek.

Meghiszem, hogy a mi bajlódásainkat, unalmas dolog lenne figyelemmel kísérni!

Ámde a statisztikai adatok között, egy rovat sincs, mely azt mutatná, hogy micsoda intézkedéseket tettek a felekezeti iskolák — ujból szervezésökre nézve; ami pedig legfőbb: tanfelügyelő ur, másként értel-

mezte a miniszteri intézményt; csakis egyik pontját ragadta meg: a megintést igénylő felekezeti iskolák halogatás nélkül fölterjesztendők: ugyanazért a statisztikai adatokon kívül egyébre — nem támaszkodhatván — alapokat kellett teremteni, — melyekre megintési javaslatát építhesse, — s a megintést indokolhassa.

Fölötte érdekes lesz, a tanfelügyelői jelentésnek idevonatkozó pontjait részletesen megösmerni.

Most az egyszer, nem sorolja tehát a felekezeti iskolák mindnyáját — a megintendők közé — ezek már saját szavai: „hanem a megintést egyelőre, azon hitfelekezeti iskolákra ajánlottam kiterjeszteni, — melyek épülete, tanodául alkalmatlan, testgyakordájuk nincs; iskola vagyonuk nincs, tanítójokat oly csekélyül díjazják, hogy azért — lehetetlen a tantárgyak követelményeinek s általában a közoktatás érdekeinek megfelelni képes tanerőt nyerniök — szóval: a belterjes fejlődés képességét teljesen nélkülözik.“

Vegyük fel ezen pontokat egyenként.

Megintés végett, ajánlotta tehát tanfelügyelő ur, a felekezeti iskolákat, mert:

1. Épületek tanodául alkalmatlan.

Legsajátságosabb és legtanulságosabb az egészben az, hogy tanfelügyelő ur, a megintés végett fölterjesztett iskolák közül — 10 — hat iskolának soha színét sem látta; és imé csupán a statisztikai adatokra támaszkodva, mégis csalhatatlan biznysággal kimondja: hogy épületek tanodául alkalmatlan.

Azt még nem tudtam, hogy a tanfelügyelői attributumok között, ott fénylik — a mindenfelé ellátni tudás is. . . .

Valamint azt sem tudom, hogy miféle fokmérőt használ tanfelügyelő ur, valamely épület, tanodául alkalmas vagy alkalmatlan voltának megállapításánál, — miután a megintés végett fölterjesztett iskolák között — vannak téglából készült, cseréppel fődött, s akármely zollstocknak is megfelelő ablakokkal ellátott, szilárd épületek: de az bizonyos, hogy valamely tanodai — már fenálló helyiséget, — ha talán az utolsó szegig meg nem felelne is, a törvényben előrajzolt építési mintának, — azonban beléletét tekintve, a törvényben foglalt megkívántatóságok szerint fejlődik és gyarapodik: tanodául alkalmatlannak mondani, s a fölterjesztetni rendelt, megintést igénylő iskolák közé sorolni — nem lehetett volna.

A XXXVIII. t. c. 28-dik §-sa azt mondja: „a már fenálló iskolai épületek, mi helyt lehetséges — az érintett kellekeknek megfelelőleg alakíttassanak át.“

Vajjon, azt mondja-e hát a törvény, hogy a már fenálló tanodai épületet — ha egy-két hiányzanék is a kiszabott területből — szét-

hányjuk; s egy év alatt az előírt mintának tökéletesen megfelelő iskolákat építsünk? Vajjon a már fenálló épületekben is — míg a célnak teljesen megfelelőleg építkezhetünk — nem formálhatunk-e vallásos érzelmű, világosan és nemesen gondolkozó, munkásságot kedvelő, minden jóra és szépre fogékony, hazafiui szilárd jellemű nemzedéket?!

Ez pedig a fődolog!

Szó sincs róla, hogy ha a mi törvényhozásunk, a porosz rendszerből, nemcsak az építési mintákat, hanem mindazon pontokat is átkölcsönözte volna, melyek a teljes és tökéletes egyenjogúság és viszonyosság alapján — minden fölmerülhető szükségek fedezéséről — az iskolák építésénél és javításánál is, a tanítói fizetéseknél is — szóval: rendszeres államsegélyezésről szólnak: most, új rendje állana be a dolognak közöttünk, e részben is; és mi bátran nézhetnénk elébe a jövőnek; s nyílt homlokkal léphetnénk ki, a sokat emlegetett verseny terére, hogy győzzön hát a mi jobb!

De menjünk tovább!

Megintés végett ajánlotta tanfelügyelő ur a felekezeti iskolákat, mert:

2. Testgyakordájuk nincs.

Megengedem, hogy az 1869-dik évi statisztikai adatok között, nem díszleg az illető rovatban a teljesen fölszerelt testgyakorda. Mert teljesen fölszerelt testgyakordájuk, legnagyobb részben még maig sincs iskoláinknak. De, hát Poroszországban van-e minden iskolának teljesen fölszerelt testgyakordája? Hány egyszerű falusi iskola van, mely talán még eddig sem vitte túl a legelső — kézgyakorlotokhoz szükségelt — eszközök kiállításán — a testgyakorda fölszerelését? — azt hiszem azonban, hogy azért mégis megállja a maga helyét — a porosz rendszerben! Különben is, épen azon szabad gyakorlatok, melyekre a törvény kiváló figyelemmel lenni látszik: nem eszközölhetők-e — legjobb sikerrel, teljesen fölszerelt testgyakorda nélkül is?

Egyébiránt, mi egyáltalában nem állapotunk meg — a szabad gyakorlatok mellett; sőt rajta vagyunk, hogy kellőleg fölszerelt testgyakordáink legyenek. Keletkeznek is már, szép példányokban — egymásután.

De nem fojthatjuk el csudálkozásunkat afelett, hogy ez a pont is, a megintési javaslat indokai között szerepel; egyfelől azért, mert kellőleg fölszerelt testgyakordákat kiállítani — nem egy-két pillanat műve — részint az e célból szükségelt költségek, részint az e részben mutatkozott, és előbb leküzdendett elfogultság s előítéletek miatt; másfelől azért, mert a XXXVIII. t. c.-nek egyik §-sa sem nyilvánítja a felekezeti iskolákat megintés végett fölterjesztendőknék, ha teljesen fölszerelt testgyakordájuk nincsen.

Megintés végett ajánlotta tanfelügyelő ur a felekezeti iskolákat, mert:

3. iskolavagyonuk nincs.

Ezen pontra még kevesebb mondani valónk lehet. Mert felekezeti iskolákról lévén szó; a felekezeti iskolák pedig, a népoktatási törvény szerént sem az államtól, sem a községtől jöhető segélyezésben nem részesítettven, — hanem csakis az egyházaknak saját fentartásukra szolgáló alapjaikra utaltatván, — az eféle vagyonokhoz — a tanfelügyelőnek semmi köze nincs. Ha a XXXVIII. t. c. kiterjesztette volna a felekezeti iskolákra, csak azon kedvezményeket is, melyekben az általa kiválólag kegyelt, községi iskolákat részesíteti: azon esetben lenne mit szóba hozni tanfelügyelő urnak. Minthogy azonban a felekezeti iskolák teljesen magokra hagytak; mert a népoktatási törvény szerént, az eddig élvezett támogatás és segélyezéstől is elzárva vannak: annál fogva ezen téren épen semmi teendője nincs tanfelügyelő ur gyöngéd figyelmének, — következésképen a felekezeti iskolák megintése mellett, az ezen pont alatt használt indok nemcsak az, hogy semmi nyomatékkaal nem bírhat: de valóban, még csak fölhozható sem lett volna.

Végül azért ajánlotta tanfelügyelő ur megintés végett a felekezeti iskolákat, mert:

4. Tanítójukat oly csekélyül. díjazzaák, — hogy azért lehetetlen a tantárgyak követelményeinek, s általában a közoktatás érdekeinek megfelelni képes tanerőt nyerniök.

Mi magunk is elég sajnosan érezzük, hogy tanítóink csekélyül díjaztatnak. Hangoztatjuk is minden lehető alkalommal, a tanítói díjazások javításának halaszthatatlan voltát. Annál inkább, mert megkivánjuk egyfelől, hogy minden idejüket és munkásságukat, hivatásuknak szenteljék; másfelől, hogy megbízatásuknak mindég teljesebb sikerrel betölthetése tekintetéből, önmagokat is folyvást tovább képezzék. Ha rajtunk állana, már e pillanatban lehető legjobb fizetéssel lennének ellátva tanítóink. Mert Channing-gel tökéletesen egyetértünk: „A nevelés ügyében nem szabad gazdálkodni. A pénzt sohasem kell mérlegbe vetni a gyermek lelkevel. Önteni kell azt mint a vizet, a gyermek szellemi és erkölcsi életéért.“ Minden kétségen kívül, reánk is jobb idők fognak derülni — e tekintetben is, ha a nevelésügy iránti érdeklődés, nálunk is: mint a külföldön — terjed és fokozódik; és ha mi is egész mivóltában felfogjuk és méltányoljuk a tanítói hivatal rendkívüli fontosságát, mely oly döntő befolyással kihat az egyes családok boldogságára, a társadalmi jólét előbbvitelére, az államélet szilárdítására.

Egyébiránt itt csakis az a kérdés, hogy amit tanfelügyelő ur — ezen pont alatt indokul fölhozott — menyit nyom?

Én kénytelen vagyok előre kimondani, hogy valamint eddig felhozott indokaival nem volt szerencsés: épen úgy, ezzel is — ternót épen nem csinált.

Tanfelügyelő urnak ugyanis — ha csakugyan hozzá akart szólni a felekezeti iskolák tanítóinak évi fizetéséhez: mértékül a XXXVIII. t. c. 142. §-ában megjelölt összeget lehetett és kellett fölvennie.

Már pedig, ha ehhez mérjük az itt megtámadott fizetéseket — a harmadik osztálybelieken kívül — de amelyek jobbára segélyezés útján pótoltnak — nemcsak hogy fölerik — a 300 forintot: sőt hárman legalább is kétszerte meghaladják azt.

Én nem tudom, hogyan adta ki magát, az itt fenforgó fizetéseknek — statisztikai adatok nyomán történt kiszámítása: de kétségtelenül vannak ezeknél, nemcsak nálunk, hanem a külföldön is csekélyebb díjazások: nem hiszem azonban, hogy javításuk céljából, megintési javaslatok használtatnának!

Az ellen pedig komolyan tiltakozom, hogy a hivatás iránti buzgóságnak és a közérdekek céljából megfelelni képes erőnek és munkásságnak fokmérőjeül — a fizetés menyisége volna fölvehető! Megesett volna az emberiségnek, ha akik legszentebb érdekeiért s végcéljaiért önfeláldozó buzgósággal küzdöttek és harcoltak — esetről esetre azt kérdézték volna: mi lesz a fizetésök?! és csak anyit tettek volna — amenyiért megfizettek?! Vajjon azok a vívmányok, melyekkel a tudomány — művészet — közművelődés terén dicsekedhetünk, dús fizetéssel díjazott állomások után vették-e lételüket? Dús fizetéssel leginkább az állam látja el hivatalnokait; de ki merné állítani, hogy a hivatás iránti buzgóság, és a haza érdekeinek teljes odaadással szentelt szolgálati készség, csupán azokat lelkesítheti — kiket az állam fizet, — rajtok kívül pedig mást senkit?! Köztudomásu dolog, hogy a mi protestáns egyházunk, elejétől fogva csekély fizetéssel díjazta hivatalnokait; de talán a csekély díjazás mellett is tettek — egyszer-másszor — a tudomány és a közművelődés — általában a haza érdekében — némi szolgálatot! Vannak hála Istennek! jó tanítóink, kik a tantárgyak követelményeinek, s általában a közoktatás érdekeinek — lelketemelő sikerrel képesek megfelelni, — pedig talán hatnak sincs anyi fizetése, mint — egy tanfelügyelőnek.

Lehet tehát a tanítóban hivatás iránti buzgóság, és a közoktatás érdekeinek megfelelni képes tanerő — csekély fizetés mellett is. Ne vonjunk következtetést a fizetés csekély voltából — arra, hogy a tantárgyak követelményeinek nem képes megfelelni. Ha még eddig — fájdalom! nem bírtuk őket jobb fizetéssel díjazni: legalább ne nyomjuk lejobb helyzetüket még azzal is, hogy a méltánylást is megtagadjuk tőlök!

Különben ezen pontról — én is sejtek valamit.

Egy felső-szabólcsei levelező - Prot. E. I. l. 21. sz. — elmélkedvén ezen tanfelügyelői jelentés fölött: egyik pontjánál megáll. . . Valami célzatosságot vél benne észlelhetni. . . Vóltaképen mindenik csattanósabb pontjánál, kirí — a célzatosság.

Ezen pontnál — például — nagyon érzik a — toborzás szaga! — De ime! még most következék — a legdöntőbb érv!

Tanfelügyelő ur — reassummálván eddig fölhozott indokait, s még egyszer visszafordulván az összefoglalt egyházak felé: megintési javaslatról szóló jelentését — ezen hathatós szavakkal fejezi be:

Szóval, a belterjes fejlődés képességét — teljesen nélkülözik.

Már itt, nem tudja az ember, mit bánuljon inkább: azt a könnyűséget-é, amelylyel ez a fentebbiekből különben is le nem vonható — következtetés — a papirra dobott? vagy azt a bátorságot, amelylyel ez a kemény ítélet — 10 egyház fölött kimondatott?

Őszintén megvallva, — én egyetlenegy ember fölött sem tudnék ily kiméretlenül pálcát törni, — már ha épen sülyedőben vólna is: — még akkor sem mondanék le a reményről, — hogy fölküzdí magát, s jóváteszi — mulasztásait! annál kevésbé tudnék pedig pálcát törni — erkölcsi testületek fölött — melyek egyike — 5790 népességgel bír; tehát tömérdek kincseit fejtheti ki magában az anyagi és szellemi életnek!

Ugyan kérem: megfigyelte-é tanfelügyelő ur, — a legkisebb részletekig behatólag — mindezen egyházak anyagi és szellemi állását? Tanulmányozta-é ezekben, ugy a vezetők: mint az egyes tagok gondolkozását, ügyiránti magoktartását; érdeklődésüket, vagy közönyösségüket? Mérlegelte-é az erőket és tényezőket, melyek a fenforgó célra közvetett, vagy közvetlen befolyással birhatnak? Éspedig, tette-é mindezt, a helyszínén többször ismételve? hogy az elébbi észleleteknek az utóbb tett észleletekkel történt egybevetetésük mellett — megállapodása — jobbra vagy balra — a valóságnak minél inkább megfelelőleg jöhetett légyen létre?!

Mert ez — nem csekély dolog. Ezt nem lehet csak ugy, félvállról kimondani!

Egyébiránt miért faggatózzam? holott anélkül is tudom, de meg saját jelentéséből is látom, hogy tanfelügyelő ur, csakis a statisztikai adatok nyomán mondotta ki, a betürenddel fölsorolt egyházak felett, hogy: a belterjes fejlődés képességét teljesen nélkülözik!

Már most gondoljuk el, hogy micsoda hatással vólt ez a túlvitt, és valóban lealázó ítélet, azon egyházakra, melyekben egytől egyig megindultak az ügy érdekében óhajtott mozgalmak; az iskolák újra szervez-

tettek; a hiányok mindég több ponton javítatnak; a szükségessé vált építkezések vagy előkészítetnek; vagy tényleg már folyamatban vannak?!

A Bachvilágban, megjárta: a lehangolás minden kigondolható nemével, szorítani a prést, hogy a szőlőszemekből, hacsak egy ujjad adag nedv is kiszivárogjon; ámde ma már, sem a Bachvilágban nem vagyunk; sem az ügy, melyet kezelünk, nem olyan természetű -- hogy az eféle praecipitálást tűrhetné. Nagy tábla vetést, géppel -- kevés idő alatt le-arathatunk. De a népnevelés terén, az aratásra való gabonát, géppel nem kezelhetjük. Egymásután kell követnünk a fejlődés törvényeit. Égető szükségét érezzük mindnyájan, hogy jó iskoláink legyenek; hogy népnevelésünknek az európai államokéval egyenfokra kell emeltetnie. Százegnél több okunk van erre, mint bármely népnek -- a földszinén. Érezzük, hogy e célból, minden erőnket meg kell feszítenünk -- mert századok mulasztását kell pótolnunk. De a fejlődés törvényeit egy pillanatig sem ignorálhatjuk. „Török-szakad“-féle eljárás mellett -- kann wohl ein ephemeres Blendwerk aufglänzen; ein dauerndes Glück, ein wahrer Segen, jedoch niemals emporblühen.

Ugyanazért a helyett, hogy a lehangolás rendszerét követnők: folyvást azon legyünk, hogy az ügynek minden lehető elemet megnyerjünk; az ügy iránti érdeklődést folyvást élesszük, tápláljuk, szilárdítsuk a nép élet minden rétegeiben. Mert a népnevelés terén csakis a minden oldalról való készséges támogatás, és az erőknél őszinte közreműködésök mellett -- haladhatunk a végcél felé!

A jelzett kérdést illetőleg tehát, elvégre is, egy hajszálnyit sem lehet változtatnom azon ponton, melyben a tanfelügyelő megintési javaslata készítésének módját fentebb -- madártávlatból rajzoltam, -- statisztikai adatok; és az egyéni meggyőződésben gyökerezett rokonszenybe mártott bürokratikus toll -- képezik ehhez az összes apparátust.

Eszerént már tisztában -- lehetnénk a kitűzött kérdéssel: mindazáltal lehetetlen még megválnunk ezen tanfelügyelői jelentéstől; mert egy-két pontot lehetetlen még figyelem nélkül hagynunk.

Tanfelügyelő ur, a tankötelezettség érvényesítéséről, és az ennek útjában álló akadályokról értekezvén -- ilyenekül állítja fel másodvonalban a felekezeti iskolákat. -- Erősen hangsúlyozván, „hogy a felekezeti közegek, nem birnak a tankötelesek befogadására elégséges helyiséggel -- s oktatásokra megfelelő számú és képességű tanerőkkel -- annál fogva részrehajló gyengeséggel elnézik -- mert az illető közegeket nem szorgozzák -- a tankötelezettség be nem töltését.“

Mindenekelőtt kénytelen vagyok tagadni, azt a részrehajló gyengeséggel való elnézést. -- Hivatkozom magára tanfel-

ügyelő urra; mert ellenkező adatai vannak. A tankötelezettség érvényesítése másutt se ment, nálunk se megy — egy-két dobszóra. Tapasztalni fogják az e célból megbizott hatóságok, hogy ez, nem egy-két évig veszi igénybe — a megyék összes erejét. Ezt tehát kár volt érvül felhozni — a felekezeti iskolák ellen. Maga az országgyűlés előtt jelentést tevő miniszter sem a felekezeti iskolákban kereste a tankötelezettség nem érvényesítésének okát, — hanem ott, — ahol van igazán. A felekezeti iskolákat vádolni ezért: — csakis a községi iskolák melletti, tulvitt buzgólkodáson alapuló — érvelés. Egyébiránt ha nem birnak egyszerre, a tankötelesek befogadására elégséges helyiséget állítani a felekezeti közegek: állitson nekik az állam. Ezt méltán megvárhatják tőle a felekezeti közegek; mert 3 századon keresztül, saját költségeikön tartották fen iskoláikat — az állam érdekében!

Továbbá; azt vitatja tanfelügyelő ur, hogy „a hitfelekezeti féltékenységnek föláldozzuk a népnevelés ügyét; pedig tapasztalhatnók, hogy a közérzület magasabbra becsüli a nevelés érdekeit, mint a felekezeti féltékenységet, — mely az embereknek nem a keresztyén szeretetben egyesítését; hanem egymástól elidegenítését szítja és ápolja.“

Azt hiszem, hogy a mi prot. egyházunknak mind multja, mind ország-világ előtt ösmeretes elvei — döntő bizonyítékul szolgálhatnak arra nézve, hogy mi soha, semmiféle erőnek és hatalomnak fel nem áldoztuk a népnevelés ügyét. Nyílt homlokkal hivatkozhatunk mindazon áldozatok hosszú soraira, melyek mellett senkitől sem segítettve, sőt mindenfelől szorongattatva — iskoláinkat, a népnevelésnek ezen egyetlen úton-módon eszközölhetése tekintetéből — folyvást fentartottuk. Az a szemeink közé vágott felekezeti féltékenység is — nem háborgat minket. Mi csak azon Istentől vett jogainkhoz ragaszkodunk véglegellettünkig, hogy gyermekeinket, saját vallásos meggyőződésünk szerint nevelhessük — a haza és az emberiség javára. Nem különben az embereknek egymástól való elidegenítése sem tartozik a mi dogmáink közé; a mi dogmáink: az atyafiai szeretetben való egyesség. Mert mi azt predikáljuk, hogy nincsen sem zsidó, sem görög, sem férfiu, sem asszony között különbség — mindnyájan egyek vagyunk a Krisztusban.

Sajátságos, hogy midőn az országgyűlés előtt jelentést tevő miniszter, szintén felhozván a felekezeti féltékenységet — mert ez most curialis stylus — szükségesnek tartotta: nyugtatólag szólani, hogy a „XXXVIII. t. c. az egyházaknak segélyökre jött, — nem pedig ellenökre “ Tanfelügyelő ur pedig egyenesen a közérzületre hivatkozik, mely a községi iskolákra szavaz! Ösmerjük ezt az importált közérzületet. Majd ha az eszmék tisztázódnak, — és az egyéni jogok tisztelete, s a lelkiösmeret

szabadsága, a maga jogosult helyét visszafoglalandja; ez a mondva csinált közérzés — mint a pára szétoszlik.

Végül kapacitál tanfelügyelő ur mindnyájunkat, hogy „miután a mi százados eredetű hitfelekezeti iskoláinkat, az eredmények statisztikai számai kérlelhetetlenül és megtagadhatatlanul elítélték; és miután azok a hitélet erősítésére sem látszanak hatni: kísérsük meg a községi iskolákat; ezek jótékony élesztői, a közoktatás tökéletesítése iránt kívánatos versenynek; képzetesebb, jobb polgárokat nevelnek a társadalom — a polgári — és hitéletnek; kísérsük meg, mert a kísérlet, a multak eredményének hiányára — figyelemmel — kockázatnak sem mondható.“

Gondolom, Roth ur szónokolt ezen mol hangból — a néptanítók egyetemes gyűlésén. Ezt tehát mellőzöm. Hanem azt teljes lehetetlennek tartom, hogy tanfelügyelő ur semmit nem hallott volna, a mi prot. egyházaink és iskoláink mult idejéből! Való! hogy elítélték — de nem a statisztikai számok — sőt többre mentek: bezárták, elszedték templomunkat, iskoláinkat szétverték, földönfutókká tették papjainkat, tanítóinkat! de vajjon: azért-e mert az értelmi világosodásnak, a lelkiösmeret szabadságának, a haza céljainak ellene törtünk? Fordult-e elő valaha, az a vád felekezetünk és iskoláink ellen, hogy azok a népet vakságban, szolgaságban egymáselleni gyűlöletben nevelték? Általában felekezeti e k voltak-e valaha a mi iskoláink, oly értelemben, mint ez a szó, mai napon, úton útfélen említették? Delejeztünk-e valaha akár kelet, akár nyugot felé — és tápláltunk-e valami separat- s exclusiv tendenciát, — az egy telen h a z á n k i v ü l — melyhez még akkor is, tántoríthatlan gyermeki hűséggel ragaszkodánk, mikor mint elvettetett és mostoha gyermekek tekintettünk! Aki őszintén tanulmányozni akarja, hogy a mi iskoláink miért nem mutathattak föl több eredményt; és miért nem neveltek képzetesebb polgárokat a társadalomnak, a polgári és hitéletnek? annak nem lehet megállapodni a statisztikai számoknál, mert még a statisztikai számok is mélyebben fekvő okokból erednek; hanem vissza kell mennie azon időkre, amikor nem vala honunk, saját édes hazánkban — amikor a létezésnek is gyakran kétséges föltételei között, a közterhek viseléséből kimaradt verejtékeinkkel tartottuk fel iskoláinkat, s teljesítettük a vallás, a tudomány, a művelődés érdekében, hazafiai szolgálatunkat!

Kétségtelen dolog, hogy aki híven nyomozza a fenforgó kérdéseiket: az fölhágy a kérlelhetetlen statisztikai számokra e részben való hivatkozással.

De fölhagyhat egész bátorsággal tanfelügyelő ur is, a kapacitálni akarással, és azon óhajtságának szellőztetésével — hogy kísérsük meg a községi iskolákat.

Mert noha még most csak az eszménykép állapított meg, mely

iskoláinkban — megvalósítandó léssen — anélkül, hogy a valósításhoz megkivántató anyagi erők is megadattak volna: mindazáltal még jönni kell, még jönni fog egy jobb kor — melyben a haza méltányolván a mi minden önzés nélküli odaadó törekvéseinket, melyekkel iskoláinkban egyedül az ő érdekeiért és céljaiért hatunk és működünk, de meg a felekezetek közötti közép-korból eredett, végtelen különbséget még továbbra is fentarthatónak nem tekintvén, — a teljes és tökéletes egyenjogúságot és viszonyosságot életbeléptetendi; és midőn már kitűzte előttünk a magasztos célt: gondoskodik is eszközökről, hogy azt megközelíthessük.

Ez a vágy, ez a hit, ez a meggyőződés táplál bennünket. Annál-fogva nem is szününk meg zörgetni — mig meg nem nyittatik.

Igazgatói jelentés a mármaros-szigeti helv. hitv. lyceum állásáról 187°/₁.

Olvasta az 1871. évi juliushó 2-dikán tartott zárünnepélyen

Szilágyi István, igazgató-tanár.

Jó Istenünk kedvező kegyelméből ismét befejeztük egy évét ez iskola életének, be az 187°/₁-diki tanévet, s nincs egyéb hátra, minthogy kezdet szorítván szellemileg egymással ez ünnepélyes pillanatban, vegyünk bucsút egymástól addig az óráig, amely ütni fog a jövő év földerültekor, akiknek azt a gondviselés titkos végzetei engedni fogják.

Mielőtt azonban a kölcsönös búcsu utolsó szavait elmondanók, mielőtt az évtől, amelynek ha vóltak is bajai, de vóltak örömei is, megválnánk: tegyünk egy visszapillantást azon főbb mozzanataira ez év lefolyásának, amelyek mint meganyi magasb pontok emelkednek ki a folyton menő pályaut végig futó vonalain.

A visszaemlékezés igennagy áldása a teremtőnek. Ha bajnehéz napok viharai huzódtak el fejünk felett, éreztetve velünk csapkodásaikat: a kiállott fájdalom sötét képei után a vigasztalásnak az a szivárványa hasad fel fejünk felett, amely Nóét óltárhoz borulni ösztönzé, hogy a bánatok fellegei immár tova szállottak, s mi épen jöttünk ki a hullámok örvényeiből. Ha pedig szerencse járt velünk; ha áldás koszoruzta lép-teinket, s mint a magvető aratáskor, az eredmény kalászaival léphetünk az utolsó nap alkonyán szobánk csendes falai közé: ó be jól esik akkor végigtekinteni a leélt boldogság perceit, átélni még egyszer a napokat, amelyek mint egy-egy gyöngy fénylenek az emlékezet virágai között; mert az öröm kelyhét kétszeresen iszsza, aki óráira megelégedetten tekintgethet vissza.

Nekünk, e mi tanodánknak, mind a kettőben vólt módunk. Láttá

e tanintézet legmagasbat, ahová körénénél fogva fölemelkedhetik; hallotta emlegettetni nevét e haza határai között, mint egyikét azon intézeteknek, amelyhez a legmesszebb távolból is elzarándokolni méltó fáradság volt. De látta, és szomoruan látta, a legmélyebbet is, ahova lesülyeszteni lehet; látta felette kiterjedni a hatalom kezét, mely jött, mint az egyiptomi fekete angyal, hogy kiöljön minden első szülöttet, akiben csak közművelődésünk géniusza reménye horgonyát veté; látta kióltatni a lámpát, mely másfélszázad óta világított már e bércek között, hintvén ott fényét az igaz tudománynak, a magasb miveltségnek; látta becsukatni ajtajait azon méhkasnak, amelyből évről évre új meg új rajokat bocsátottak ki az ígéket hirdető apostolok, hogy legyenek új erők, akik a kidültek helyébe álljanak s neveljék számát azon szellemi tőkének, a tudományos emberfők menyiségének, akikben van, a nagy Széchényi szavai szerént, a nemzeteknek, a hazának igaz és valódi gazdagsága.

De ami Istentől van, azt emberi erő meg nem döntheti. A szellem, melynek rendeltetése halhatatlanság, a koporsóból kitörés eget kér.

Sejenség az, amit én minden ünnepélyes alkalommal felmutatni meg nem szünöm; ez az amiért én a multakról emlékezni oly igen szeretek: mert csak a multak tanítanak bölcseségre; a mult az a kutfő, amelyből kell lelkesedést vennünk. S bóldog az, akinek ily tárháza van, amelyből mindanyiszor meríteni, amelynek emlékeitől lelkesülni lehet.

S nekünk van ilyen!

Se az ami lelkemben szent örömet fakaszt.

Látni t. i. a gondviselésnek halkán bár, de eredményeiben ki nem maradva munkáló, óltalmazó, vezérlő kezeit tanodánk sorsa felett; látni, mint fordulnak ismét fölfelé az aláhanyatlott csillagok, mint oszlik az éj köde, mely láthatárunkat megülé; látni, mint jödögélnék vissza az elhagyott óltárhoz a szétriadt papok, hogy a már-már kialudni készülő tüzet új lobogásba hozzák: az ily látomány, nem lehet, hogy a szívét dobogásba ne hozza, az örömkehely keserőségei közé édes öröm italát ne csöpegtesse s új meg új ösztönre ne buzdítson, kiáltván a halandó fülébe: *Excelsior!* Feljebb, feljebb, mindég magasabbra!

E buzdító ígék hatása alatt kezdtük meg ez iskolai évet, folytattuk napjait s munkálkodtuk át úgy a külső jólét, mint a belső erősödés és gyarapodás létrehozásában. Erre volt irányozva mind külígazgatóságunknak, mind a tanári karnak osztatlan munkássága, igyekezete, hogy míg amott az anyagi növekedés vegyen nagyobb gyarapodást, itt a falaink között egybesereglett s vezető gondjaink alá bízott ifjuság nyerjen szellemi tápot úgy az erkölcsökben, mint a tudományos ösmeretek elsajátításában.

A szíves, a teljes önadaadással teljesített fáradozás nem is volt áldástalan, mint Isten nem is szokta áldásait megvonni semmi oly igyekezettől, amely önzetlenül, az ő nevében kezdetik, az ő nevének dicsősé- gére, s az emberi nem jólétének előmozdítására folytattatik.

Küligazgatóságunknak azon régtől táplált vágya, hogy e tanodá- nak immár a kor követelményeihez képest szűk épülete magna- gyobbitassék, áldozatkész pártfogóink adományai folytán közel áll a teljesüléshez, s talán már a jövő év tavasza elhozza a napot, amelyben az alapkövet letehetjük, amelyen lesz fölemelkedendő az új csar- noka a tudományos művelődésnek, amelynek dicsősége, mindnyájunk óhajta- sa szerint, legyen nagyobb, hogy nem mint volt az elsőnek di- csősége!

Küligazgatóságunké az érdem, hogy visszaállítván még 1869/70-ben az egykor oly szép hírnek örvendett jogi tanfolyamot, annak ez évben már 2-od évét végezheték e pályára lépett ifjaink, s amelynek 3-dik évszakaszára nézve hasonlóan megtétetvék mindazon előintézkedések, amelyek annak a jövő évben leendő megnyitására megkivántat- nak; ami ha megtörténendik: elértük azt a pontot, ahol megállapodván, minden erőnket a belső consolidatio művére fogjuk fordíthatni, hogy aminő lesz a külső, oly erős, oly hatalmas legyen a belső is, amely adja meg mindennek igazi becsét, valódi értékét, nagyságát.

Az ekép megszorított szakokban, tehát az egész egységes lyceum ele- mi, gymnáziumi, bölcsészeti és jogi osztályaiban, egybe- sereglett ötfélszáz növendékség művelésével, vezetésével foglal- kozott tanári testületünk. Nem volt ez kicsiny feladat. Anyi különböző vérmérséklet, egyenetlen képzettség, különbözőése a szellemi tehetségek- nek, amenyiekkel e nagy tömegben találkozunk kell, anyi akadályokat gördítenek a legmegfeszítettebb tanári szorgalom s intentio eleibe is, hogy azoknak legyőzése s a divergentiák közé öszhangzat hozatala nem- csak a test fáradságát, hanem a lélek minden tehetségének összes mű- ködését is anyira igénybe veszik, hogy nem helytelenül mondottnak kell ama régi maximát vennünk, hogy akit az istenek gyűlölnék, azt gyermek-nevelővé teszik. Óh bár úgy lenne aztán, hogy azok, akik e sokszor ember-feletti munkát látják, s látják később az eredményt is, feltudjanak emelkedni a méltatásban az igazi szempontra; bár a nemzedék, midőn egykor tudományos képzettségének aratja kalá- szait, emlékezzék rá, hogy azokat a göröngyöket, amelyeknek ba- rázdái között azok termettek, a mi arcáinknak veritékei öntözték, termékenyítették meg; bár el ne felejtenék, hogy a tanodák, e dajkáló édes anyák, saját emlőiken nevelték fel őket a hazá- nak, az egyháznak s az emberiségnek!

Istené az áldás, miénk a munka! Ezért tartotta tanári

karunk hivatásából folyó szent kötelességének a nevelő-oktatás eredményének biztosításaért mindent megtenni, hogy a vezető gondjaira bízott növendékek erkölcsi és tudománybeli gyarapodása akép vi- tessék előre, amint azt a józan nevelési elvek megkívánják; ezért igye- kezett minden lehetséges és célra vezető módot felhasználni s alkal- mazni, hogy a siker biztosítsák.

Istené az áldás, miénk a munka! Ezt érezték, ezt kellett érezniök növendékeinknek, hogy azon remények, amelyek a szüléket arra bírák, hogy őket, szívök legdrágább kincseit, a művelődés e csarnokába, nem ritkán messze földről, hozzák, teljesedésbe menjenek. S a legna- gyobb résznél e remények nem is csaltak meg. Erkölcsi tekintetben mentek maradtunk minden oly bajtól, mely szennyet hozhatna az em- beri karakterre; s ahol fenyíteni kellett, eltagadhatatlan jeleivel talál- koztunk a megjavulásnak. — A tudományos előhaladás és szorgalom tekintetében, ha vannak is néhányan, akik vagy a szorgalom vagy a te- hetség hiánya miatt nem üthették meg a kellő mértéket, de a legnagyobb részről még mindég teljes méltánnyal szólhatunk, s ha többet néme- lyeknél egyenlőre nem tehattünk is, de legalább felköltöttük a szerete- tet a tudományos képzés iránt, s a vágyat, hogy jövőben többre igyekez- zenek, mindenekfelett pedig annak tudatát, hogy önmunkásság az egyedüli mód és út, amelyen igazi haladást tehetünk, amelyen ma- gunkat alaposan kiképezhetjük.

Ez önmunkássági hajlam felköltésére, ápolására irányzott segéd- kezése tanári karunknak nem is maradt foganat nélkül. Szóló tanui en- nek a lyceum kebelében folyton virágzó Magyar irodalmi Önképző társulat, a Dalárda és az ez évben felállított Zeneegy- let. Minő hatással s eredménynyel működtek ezek a lefolyt évben: nem tartom szükségesnek, hogy bővebben kiterjeszkedjem rá. Ma két hete vólt e társulatok örömnépe, s akik jelenlétökkel megtisztelték, azt hiszem örömmel győződtek arról meg, hogy teljes mértékben meg- érdemelték a figyelmet, amelylyel őket a t. közönség kitüntette.

Ugyancsak az önmunkássági hajlam és tanulmányozási kedv föl- ébresztésére vóltak irányozva az évi szokott pályázatok is, ame- lyek következő eredményt mutattak fel.

1. A „Hölgy-életrajz-ra beadott két pályaművet, melyet egyike Bethlen Katáról, a másik Széchi Máriáról szól, a megbízott bírálók átolvasván, előadási forma tekintetében az utóbbinak adták az elsőséget, mint viszonylagosan legjobbnak, s így a jutalom is, mely a „Hatvani Mária“ nevet viseli, ennek adatik ki. Szerzője Lévay Lajos 2. b. o. t. A másik szintén dicsérettel említendőt pedig Veréczy Antal 2-d b. o. t. írta.

2. A bölcsészeti szakosztályban, a classzicai irodalom-

mal foglalkozás előmozdítása céljából, Ciceró „Archias költő mellett“-i védbeszédének műfordítása kivántatván, erre szintén 2 pályamű adatott be a 2-d bölcsészeti osztályból. Egybehasonlítván e műveket a bírálók úgy az eredeti latin szöveggel, mint egymással: az első tekintetben meglehetősen, sőt dicséretes eredményű a küzdés, amelyet a pályázók, az eredetinek nehézségei- és szépségeihez mérve, kifejtettek; egymáshoz mérten pedig a becs és érték elsősége az 1-ső számú mű felé hajlott, míg a 2-dik is méltónak ítéltetett arra, hogy a 2-od jutalom nekie kiadatnék. Szerzője az 1-ső műnek Veréczy Antal, a 2-dikéi Lévy Lajos és Doba Sándor.

3. A „Költészeti osztály“ jutalmára 4-en versenyeztek „elegiával egy kedves barát sirja“ felett. Ezek közül az első v. Balogh-jutalom annak a műnek ítéltetett, amely ezt a jelmondatot viseli: Nem a legelső rajtam már e seb. Szerzője Veréczy Gyula. A májaj Kovács Sándor-féle második jutalom pedig azé, melynek jelmondata ez: Minden bánatnak van óltogató könyve, amelyet Kovási Zoltán írt.

A 4-ed és 5 latin osztályokban, mint máskor is, az alapító Vámosi Mihály és Nagy Sándor pártfogók rendelkezései szerint, a magyar történelemből voltak feladva szakaszok történehmű és szép kidolgozás végett. Az egyikre, a 4-ed osztályban, Szapolyai János urakodásának leírása kivántatván, a beadott 3 mű között az „Ahol vad pártüdű háborog“ jeligés nyerte a jutalmat, mint amely mind elrendezés, mind nyelvezet tekintetében legtöbb ügyességgel van készítve. Szerzője Székely Antal. Az 5-öd osztályban a „Nagy Lajos kora“ leírását kívánó feladatra csak egy mű pályázott, amely, miután a bírálat szerint a kutfők helyes felhasználása mellett szorgalmas tanulmányozás gyümölcsének látszik, s nyelve is megüti a mértéket, a jutalmat meg is nyerte. Írta Szilágyi Benjamin.

Az irodalmi művek megítélésének, T. Gy., több mértéke van: de azt hiszem, hogy ahol általános becsről még szó sem lehet, ott az a legigazabb, ha a kitűzött körön belül a pályázó, korához mérten, eleget tett a várakozásnak. Se tekintetből nem vonhatjuk meg dicséretünket e fiatal igyekezetektől; a nagylelkű pártfogóknak pedig, akik alapítványaikkal e nemes igyekezetek előmozdításához járultak, a köszönet legmelegebb érzetével adózom, mert lehet, hogy a csekély mag, amelyet így elhintének, egykoron terepély fává nőheti még ki magát, amint azt a példák bizonyítják.

Személyi ügyeinkre térvén által, tanári karunkban mult évi ünnepélyünk óta nevezetes változások következtek be. Hetényi Kálmán társunk a szigeti állami tanító-képezdebe neveztetvén ki, helyébe pártfogóságunk Vékonny Antal urat állította. A jogi tanfolyam 2-dik

éve is megnyitattván, oda a magyar magán-, büntető és egyházjog tanszékére Breznai Pál hites ügyvéd urat hívta meg, valamint a politikai tanok előadására Pásztor Dániel urat, aki azonban, egészségbeli állapota következtében, az év folyama alatt, mindnyájunk sajnálatára vissza volt lépni kénytelen. Kötelességet teljesíték, midőn a nevezett férfinak, bár nem sokáig tartott működéséért itt nyilvánosan köszönetet mondok; valamint köszönetet mondok igazgatóságunk s a tanuló ifjuság nevében Kricsfalusi Vilmos ügyvéd urnak is, aki a Breznai tanár ur betegsége alatt oly szép eredménnyel működött helyetteskép a tanári széken.

Ezek fölötti örömeinknek csak az csökkenteni nagyságát, hogy föl kell emlitenem, miszerént ez év nem ment, nem mehetett el tőlünk anélkül, hogy sorainkból áldozatot is ne kívánt volna. Pataki János az egyik halottunk, utóbbi időben buzgó tagja kormányzó-tanácsunknak, azelőtt pedig 1837-től kezdve 14 éven át, jogtanára s méltán híres tanára jogakadémiánknak. Ő vele kezdődött volt meg ez iskola életfolyamának ujabbs korszaka, midőn a gr. Buttler által alapított magyar jog-tanszéken első nyitotta meg e végvidéken a törvénytaniást, adván a hazának s e megyének a lefolyt 14 év alatt jeles és kitünő ügyvédek, bírákat, s tiszteltté tevén tanodánk nevét s ösmeretessé a fensőbb hatóságok előtt is. Az ő neve halhatatlan, s együtt fog emlegettetni tanodánk nevével mindaddig, míg ez állani fog. Ami hogy soha ne is szünjék meg: mindnyájunknak egyetemes óhajtása, forró imádsága.

Növendékeink sorából az ifju Bajusz Károlyt, a 6. latin osztály egyik szép reményü növendékét, szólította ki a halál. Legyen az ő szép emlékezete példa életben maradt társainak az igyekezetben s feddhetetlen erkölcsi magaviseletben; elmaradt szerelmeseit pedig vigasztalja meg e veszteség után az Ur vigasztaló kegyelme.

Szólók végül jóltevőinkről is, akik ez év folytan bőkezűségöknek áldásait velünk éreztetni kegyesek voltak. Részint könyvtári s muzeumi adományokkal, részint alapítványokkal járultak meglevő erőink szaporításához a földmívelési s közoktatási miniszteriumok, Csiszár Lajos, gr. Forgács Antalmé, Nánásy Lajos, Szaplóczai József, Szaplóczai Sándor, Simó Lajos, Heckenaszt Gusztáv, özv. Pataki Jánosné, Pragman Sándor, Váradí Gábor urak és urnök; akiknek hálámat s köszönetemet e helyről nyilván is kimondani legszentebb kötelességemnek ösmerem.

Különösen kiemelendőnek tartom pedig néhai Bakó Balázs badalói lelkészt, aki 200 frt. alapítvánnyal örököltette meg emlékezetét; a máramaros-megyei iskolatanács kegyességét, amely 40 frtot. ajándékozott elemi osztályaink fölsegéllésére; özv. Veréczai Dánielné asszonyt, aki néhai unokájának Bajusz Károlynak emlékeül örök

alapítványokat tett a Magyar irodalmi Önképző társulat és Dalárda javára; mindennekeftől pedig mély hálával kell megemlékeznem a máramaros-ugocsai, szathmári és bányai ref. egyházmegyék azon tisztelt egyházairól, akik számszerént 35-en, a régi őszokás alapján, ünnepi követeket fogadtak el tanodánk ifjai közül s 2597 forinttal járultak ez úton azok fölsegélésére. Protestáns anyaszentegyházunk s növelésünk érdekében tanusított ez áldozatért fogadják köszönetünket s azt az ígéretet, hogy az eképl elhintett jótét-magvakat minden bizonynyal anyaszentegyházunk javára fogjuk gyümölcsöztetni.

Mindezek után

köszönetemet fejezem ki e tanoda kormányzó előljárósága iránt összesen és tagjaiban, akik ez évben is mindent elkövettek, hogy tanügyünk virágzásában istápolassék;

köszönetemet mondom a tanári karnak, tanártársaimnak a buzgaloméért, amelylyel hivatalos teendőik minden ágazataiban eljárak;

köszönetemet pártfogóinknak, jóltevőinknek. Keljen ki a mag, amelyet évről évre vetnek, s teremjék meg azok az áldások százszoros gyümölcsseit a maradék számára.

Az Isten pedig, a mi atyáinknak Istene, tartsa s virágoztassa ez iskolát, fedezze be védő szárnyaival, hogy legyen a századok folyamában hű terjesztője a tudománynak, jó erkölcsnek és világosságnak a Magyarhaza, az ő anyaszentegyháza s az összes emberiség boldogítására.

Iskolaügyi értesítés a dunamelléki reformált egyházkerület kebeléből 1871-ről

Pest, 1871. július vége.

Egyházkerületünk, a hazai közoktatásügy új korszakát-tekintve, a mult évben kezdette meg reorganizáló működését, s ez évi élete méltó a tavalyihoz. Legyen szabad azért nekem is mult évi értesitésem folytatása gyanánt, kerületünk iskolaügyéről néhány sorban értesíteni a Fügylmező t. olvasóit, mégpedig egyházi társadalmunk természetes tagjait — t. i. a községet, megyét és kerületet — választván vizsgálódásom színhelyül.

Lássuk tehát: mi történt egy év alatt iskoláinkat illetőleg.

A) Egyházközségek kebelében.

Ha iskolai közigazgatásunk nem vólna oly gyarló, mint amilyen, legelőször is azt mondanám el a t. olvasónak: hány iskola községen van kerületünknek; hány elemi, közép és főiskolát tartanak ezek: menyi a tanulók létszáma sat., de mivel én a rendelkezésemre

álló adatokat nem tartom legalább is kimerítőeknek: ezekről hallgatók, s inkább csakis olyan életmozgاناتokról szólok, melyek az egyházmegyék és kerület nyomtatott jegyzőkönyveiből meglehetősen bizonyossággal kivehetők. Ilyen életjelek pedig a nyolc egyházmegyére terjedő kerület nehány száz iskolaközségében bővíben található.

De szóljanak a tények egyházmegyénk sora szerént.

I. Alsó-Baranya-Bácsban.

1. Tordince a bevégezés után csakhamar összeomlott új iskoláját másodizben is újra megépítette.

2. T. Szemelic Ferenc főszolgabíró ur, 40 frtot. adott a bélyei, daróci, kopácsi és laskói iskoláknak egyenlően kiosztandólag.

II. Felső-Baranyában.

3. A 270 lelket számláló Márfa, templom-, torony- és paplaképítésben ki nem fáradva, most állandó segédtanító felál litásán fáradozik.

4. Bűdösfai iskolát és tanítóházat épített egyéb építkezései mellett. Ugyanitt t. Rádosi Kálmán ur 25 forintot adott az iskola belső felszerelésére.

5. Turonyban Nagy László kir. tanfelügyelő ur jóakaratu közbenjárása, az iskolát taneszközökkel legnagyobb részben fölszerelte.

6. Kovácsida iskolatanítótság állithatása tekintetéből, 700 forintért egy cserépfedeles házat s beltelket szerzett.

7. Több egyház iskolai építkezéshez készül.

8. Feljegyzést érdemel ugyancsak Nagy László kir. tanfelügyelő ur azon buzgósága is, hogy Szentjóbiban, dancsházi elnyomorodott tanító számára 60 frt. állami segélyt eszközölt.

III. Külső Somogyban.

9. Juthon új iskola épült, s ugyanitt a más egyházba lépett lelkész t. Szalai Ferenc ur, tizenkét éves juthi lelkészsége emlékeül, 100 frt. alapítványt tett az iskola részére, oly céllal, hogy annak kamatjából évenként iskolai szerek és tankönyvek vétessenek szegény gyermekek között kiosztás végett.

10. Büssü új iskolatelket vásárolt 500 forinton.

11. Szóladon Kenyér István földimves, két vasekét hozatván, annak árát 24 forintot, az ottani iskolának ajánlotta fel.

12. Több község részint maga vett taneszközöket, részint pedig az államtól kapott. Sőt iskolasegélyezés tekintetében feltűnt még a tabi népevelési egyesület is.

IV. A tolnai egyházmegye

iskolaügyi mozzanatai községenként nincsenek feljegyezve az egyházmegye jegyzőkönyvében.

V. Vértessaljai egyházmegyében.

13. Pákozdi, Zámoly, Szent-Péter új iskolákat építettek.
14. Tabajdi iskolaépületét átalakította, tantermeit újra butorozta s külön tanítólakot vásárolt.
15. Sukorói iskoláját újból építi.
16. Csapdi hordja az anyagot egy új iskolát építendő.
17. Gyuró-Kuldó e hetekben tette le iskolájának alapját.
18. Lovas-Berény iskolatermeit kellőleg csinosította, butorozta.
19. Remélhető, hogy Aba és Bogárd is rövid időn megjavítandják iskolaépületeiket.

VI. Kecskeméti egyházmegyében.

Ezen egyházmegye iskoláinak községi állapotát igen jellemzik az ilyen jegyzőkönyvi nyilatkozatok:

29. Csak az egy Tisza-Várkonyban nincs semmi taneszköz.
20. Jász-Kis-Éren 80 forint. értékű taneszközt rendeltek meg. Két új iskolát akarnak állítani.
22. Pándi új iskola felállítására törekszik.

23. Kecskemét kollegiumi épületének ez évben kívül és belől leendő teljes felszerelésére a pénz készen van, az illető iparosokkal az alku megkötve. — A moldva-oláhországi misszió számára egy ploesti fiut, Láng Károlyt, — kit saját iskolájában 8 évig taníttatott — most a pesti theol. intézetben képeztet misszionáriussá, kosztjáról, ruházatáról nem kevés költséggel gondoskodván. — A tanítói gyámintézetnek — melyet maguk a kecskeméti reformált tanítók évi tíz frt. részvénnyel 1865. jan. 1. alapítottak, s melyhez a kormány 500 frt. segélyvel járult, — jelenleg ezer forintnál több tőkepenze van. — Eddigi taneszközeihez épen ez évben szerzett több mint 200 frt. árut.

24. Halason Gózon Imre 25—30 ezer forintnyi vagyont hagyományozott a halasi iskolának.

25. Nagy-Kőrös a tanítóképezdének egészen külön, önálló célszerű épületet mutatott ki, s azt kellőképen átídomította, a képezde számára egy 600 forintos kézi orgonát készíttetett, a képezde helyiségében egy célszerű gyakorló iskolát rendezett be. Iskolái számát egy új leány-iskolával szaporította, a lyceumi tanárok fizetését 800, illetőleg 1000 frt.ig fölemelte. Tornaintézetet állított, s a tornászat az elemi iskolákban is taníttatik.

26. Cegléden az iskola 32 drb. ásványt kapott ajándékba Dobos János lelkész úrtól.

VII. Solti egyházmegyében.

27. Kun-Szent-Miklóson Bernáth György segédgondnok

ur 600 forint alapítványt tett a gymnázium, s ennek megszűnése esetében az elemi iskola javára.

28. Az ordasi egyházzól így szól az esperes: mindent romlott állapotban találtam.

29. Az építkező Dömsödön Takács Jánosné 9 frt. 20 krt. adott szegény iskolás gyermekek számára, tanszerekre.

30. Sziget-Szent-Miklóson özvegy Simon Péterné, Végb Mária asszony 40 forintot adott oly célból, hogy annak évi kamatja szegény iskolás gyermekek segélyezésére fordíttassék.

31. Bogyiszlón harmadik tanítóra és tanteremre is lévén szükség, az új iskolai telek már meg is van véve.

32. Ráckeve iskolái régen ösmeretes rossz állapotban vannak.

33. Csánád, hogy iskolai szükségzeit fedezhesse, minden telki állományra 32, és minden párra 3 frt. adót vetett ki a rendes egyházi adón kívül, s ezt szokása szerént be is szedi.

34. Több község iskolai építkezéshez készül.

VIII. Pesti egyházmegyében.

35. Pest rendes tanárai fizetését 1200 forintra emelte.

36. Veres-Egyház és Vác-Harlyán iskolákat építettek.

37. Tóth az új tanítói lakot bevégezte.

38. A Hévviz-Györki sinlődő iskola javára legifj. gróf Ráday Gedeon 35 forintot adott.

39. Szadán gr. Pejachevich róm. kath. létére 8 frtot. osztott ki az idén is examen alkalmával szegény sorsu jó tanulók között.

40. Gyónon gróf Ráday Gedeon 27 forintot adott taneszközök beszerzésére.

41. Pomázon Kingher Kálmán ur róm. kath. létére tíz forintot adott iskolai kézi könyvek beszerzésére. Ugyanitt Jordán István ur 25 forint értékű taneszközöket ajándékozott az iskolának.

B) Egyház- illetőleg iskolamegyei életmozzanatok.

Az egyház- illetőleg iskolamegyei életjeleit a tanítóegyletek, tanügyi bizottságok és egyházmegyék körében keresvén, a következőket jegyezhetem fel.

I. Alsó-Baranya-Bácsban.

1. A papi és tanítói gyámpénztár kétfelé választása még most sincs bevégezve, s talán ez az oka, hogy a tanító-egylet önálló működésének nem tudtam nyomára akadni.

2. A tanügyi bizottság jelenti az egyházmegyének egyebek között, hogy több iskoláról hiányos a körlelkési jelentés, némelyikről pedig épen semmi jelentés nincs.

3. Kis Miklós segédgondnok ur 200, Gál Péter tanácsbíró ur pedig 100 frt. alapítványt tettek az özvegy-árva gyám pénztárba.

4. A tanítói testület egyházmegyei képviselőtársaság elvét az egyházmegye elfogadta, azon óhajttással, hogy a képviselők napdíját fizessék a tanítók.

5. Az egyházmegye sürgeti a kerületet: készíttessen az iskolai közigazgatásnál nélkülözhetetlen táblázatokat, mert az idén épen semmit sem kapott ezekből.

II. Felső-Baranyában.

1. A tanító-egyleti működés meg a tanítói gyámpénztár állása iránt nem tudtam magamat tájékozni, pedig mind az egylet működik, mert van említve a jegyzőkönyvben, mind a pénztárnak meg kell lenni, mert tavaly az államtól 500 forintot kapott.

2. A tanügyi bizottság elnöke jelenti, hogy ülés nem tartott, mivel a tagok nem jelentek meg, s e botrányon okulva az egyházmegye Nagy László v. tanácsbíró (aki egyszerismind kir. tanfelügyelő is) elnöklete alatt azonnal megindította a tanácskozást a terv kézi könyvek és a jelentéstételnél szükséges táblázat iránt.

3. A tanítói képviselő kérdését — ami pedig az egyházkerülettől volt leküldve — nem tárgyalta az egyházmegye, úgy látszik azért, mert ott a tanítók eddig is fejenkénti szavazattal bírtak az egyházmegyén.

III. Külső-Somogyban.

1. Hogy a hat iskolajárásra osztott egyházmegye tanítóinak van-e önálló egyesülete, előttem nem bizonyos, de valószínű, az özvegy-árva gyámpénztár pedig közös a papsággal.

2. A tanügyi bizottság elnöke t. Fábian Mihály ur, a maga nemében páratlan előterjesztést tett az egyházmegye iskoláiról, ezzel is megmutatván: mi különbség van az ügyért lelkesedő, szakértő felügyelő s a leginkább csak kénytelenségből vánszorgó körlelkész között.

3. A tanítói képviselő elvét azon megjegyzéssel fogadta el az egyházmegye, hogy minden körlelkészettől legyen egy tanítóképviselő.

4. Décsy Lajos segédgondnok ur a fenemlített iskolaügyi előterjesztésnek 400 példányban eszközlendő külön kiadására a költséget nagylelkűleg megajánlotta.

IV. Tolnai egyházmegyében.

1. Itt is van tanító-egylet s tanítói gyámpénztár mert az elsőről jelent meg hirlapi közlemény, az utolsó pedig tavaly az

államtól 500 frt. segélyt kapott, de az egyházmegye jegyzőkönyvében — elég csudálatosan — egyiknek sincs nyoma.

2. Tanügyi bizottsági jelentés — a hiányzó körlelkészek miatt ülés nem tartathatván — elő nem terjesztetett.

3. A tanítói képviselő elvét az egyházmegye elfogadta.

V. Kecskeméti egyházmegyében.

1. Tanító-egylet van, mert hirlapilag többször adott magáról életjelt, gyámpénztára pedig nincs, mert ami van, az csak a kecskeméti néptanítóké.

2. Tanügyi bizottsága kötelességét az idén is teljesítette, s hogy jövőre még többet tehessen, új erőket vont munkakörébe, még pedig — igenhelyesen — nem is a lelkészi minőséget, hanem a szakavatottságot keresvén embereiben, s ezért nem is körlelkészeknek, hanem körfelügyelőknek nevezvén választottait.

3. A tanítói képviselő elvét elfogadta.

VI. Vértesaljai egyházmegyében.

1. Tanító-egyletnek semmi nyoma. Gyámpénztára közös a papságéval.

2. Állandó tanügyi bizottsága valószínűleg nincs, mert a főesperes ur a közgyűléstől kér egy ad hoc bizottságot, mely a beérkezett jelentéseket átvizsgálván összeállítsa. Sőt főesperes ur ajánlja a közgyűlés figyelmébe a körfelügyelők iránti rendelkezést, valamint annak eszközését, hogy senki, aki ez iránt megbizatik, az ebből folyó kötelesség teljesítése alól magát ki ne vonhassa. Az egyházmegye, természetesen támogatja főesperes urat.

3. Alaptöke van az egyházmegye kezében a szorgalmasabb tanítók évenkénti megjutalmazására, s az idén két tanító kapott jutalmat.

4. A tanítói képviselő kérdésében ezt határozta:

33. j. k. sz. „Tekintve azt, hogy a tanítóikar képviseltetése az egyházmegyén gyakorlatilag — különösen a képviselők választását illetőleg — nem egy nehézségbe ütközik;

tekintve azt, hogy az egyházkerületi gyűlésen is nem a főiskolák tanári kara, mint ilyen, hanem magok az egyes főiskolák, mint intézetek vannak — s nem is mindég s csupán tanárképviselő által — képviselve;

tekintve azt, hogy a tanügyelő mozditására célzó, valamint saját testületi érdekeit illető észrevételeit; óhajait és javaslatait a tanítói testület az időnként tartandó tanítói értekezletek útján mindenkor megteheti s nyomatékosan nyilváníthatja; de

tekintve végre azt, hogy gyűléseink nyilvánosak, s azokon bármely, a közügyek iránt érdeklődő egyén, és így a tanítói testületnek is bármely egyes tagja által nyilvánított, a közügyet s különösebben a ta-

nitás és nevelés ügyét illető helyes nézet vagy javaslat készséggel meghallgattatik, sőt örömmel fogadtatik: mindezeknél fogva

... Egyházmegyénk nem látja szükségességét annak, hogy a tanítói kar egyházmegyei gyűléseinken külön képviselettel birjon, s az indítványt nem fogadja el.“

VII. A solti egyházmegyében.

1. Tanító-egylet valószínűleg, tanítóigypénztár pedig minden bizonynyal van, s teszen a jegyzőkönyv szerint 2659 forintot 54 $\frac{1}{2}$ krt.; a kezelés pontossága pedig eléggé szíven fekszik az egyházmegyének.

2. Tanügyi bizottságról meg a körlelkészekről hallgat a jegyzőkönyv; s ezek helyett — úgy látszik — a fő- és alesperes urak dolgoznak.

3. Tóth Ferenc tanácsbíró ur 200 forint alapítványt tett a tanítói gyámegylet javára.

4. Bernáth György s.-gondnok ur pedig 20 forintot adott ismét az egyházmegyei jegyzőkönyv kinyomtatására.

5. A tanítói képviselet kérdésében következőleg határozott:

17. j. k. sz. „Az egyházmegyei közgyűlés ez indítvány életbeléptetése által a jelzett célt elérhetőnek nem tartván, a választandó két tanítót az iskolai ügyekre biztos közegül nem tekinthetvén, anyival is inkább, mivel az esperesi hivatal szokott évi látogatása alkalmával személyesen meggyőződést szerez az iskolai élet minden jelentékenyebb mozzanatáról. Végül mert ez az egész intézkedés a képvisleti rendszer elveivel ellentétben áll: az indítványt nem fogadja el.“

VIII. Pesti egyházmegyében.

1. Tanító-egylet van, s évenként kétszer, u. m. tavasszal és ősszel szokott gyűlésezni, ujtott alapszabályait,¹⁾ csakis a mult évben erősítette meg az egyházmegyén; s ezek értelmében a mult ősszel szervezkedett; ugyanekkor bizonyos megvitatandó kérdéseket tűzvén ki a járási körök számára. Folyó év tavaszán is megtartotta közgyűlését, s szándéka volt megállapodásra jutni e következő, még a mult évi közgyűlésből kitüzött kérdések iránt:

a) Mit foglal magában az iskola-község eszméje? miért kellene, és mi módon lehetne kebli iskola-tanácsot állítani? miért szükséges, és mikép volna megalapítható a kebli iskolai pénztár?

b) Miért nélkülözhetetlen a szakavatott egyházmegyei iskola-felügyelő?

¹⁾ Alapszabály-tervezete olvasható a Figyelmező mult évi folyamában, alapszabályai pedig a Prot. egyh. és isk. lapok szinten mult évi júniusi v. júliusi valamelyik számában. Sz. M.

c) Minő mértékben volna szükséges és lehetséges is a tanítói karnak magát mind az egyházmegyén, mind az egyházkerületen képviselhetni?

d) Kiket kellene azok közül, kik egyletünket anyagilag és szellemileg emelni képesek, tiszteletbeli tagoknak választani?

de nem mindenik tanítói kör levén a tárgyakkal készen, kénytelen volt elhalasztani az egyesületi vitatkozást. Eddigi elnöke állomás változtatás miatt lemondván, új elnököt választott Vámosi Mihály pesti ref. gymnáziumi tanár ur személyében.

Gyámpénztára 1870. végén 5071 frt. 34 kr.

Könyvtára szintén meg van indítva.

2. Tanügyi bizottsága következő javaslatok — illetőleg indítványokkal lépett föl az egyházmegyei gyűlésen:

„Hogy a népiskolai szervezet iskoláinkban életbe nem léphetett, annak több rendbeli okai vannak; jelesül:

a) Népiskolai tanítóink jelentékeny része iskolai pályályokon a nevelés és oktatás-tanban nem képeztetvén, az újabb és sokkal célszerűbb oktatási módszer előttök nagyrésztben ösmeretlen.

b) A szorgalom-idő, sok népiskolákban 4 és 4 1/4 hónapból állván, lehetetlen, hogy ezen rövid idő alatt az egyházkerület által tantárgyak egész terjedelemben bevégeztethessenek.

c) Az isk. szervezet életbelépését nagymérvben nehezíti népünknek a természettan, természetrajz és magyar nyelvtan tanításától idegenkedése, mondhatni ellenszenvé; valamint azon sajnós körülmény, hogy iskolai kézi könyveket sok helyeken, írószereket, nem ritkán jobb módúak is gyermekeik számára megszerezni vonakodnak.

d) Valamint az isk. szervezet életbeléptetésére, úgy általában népiskolai ügyünkre kedvezőtlen hatással van a jelenlegi egyh. megyei felügyelet célszerűtlen szervezete; mi eléggé kitűnik már csak abból is, hogy a felügyelet az anyira szükséges egységei, egyöntetűségét nélkülözi.

Elösmerjük, hogy a népisk. szervezet életbeléptetését számos akadályok gátolják, de mégis azokat nagyrésztben legyőzhetleneknek nem tartjuk. Ugyanazért

a) Ezen üdvös cél elérésére végzésileg kívánnók kimondatni, hogy tanítói oklevéllel nem bíró, minden, egyházmegyénkben lévő népiskola tanító, vagy a folyó 1871, vagy 1872. évben megnyitandó póttantolyamon megjelenni köteleztessék. Akik ezen határozatnak 1872. okt. 1-ig meg nem felelnek, összes jövedelmük felerészére okleveles segédet tartani köteleztetnek. Kivétel alá csak a kitűnő tanítók és az előregettek eshetnek. Ugyancsak határozatilag kimondatni óhajtanók, hogy jövőre csak oly egyének nyerhessenek az egyh. megyében tanítói álló-

mást, kik valamely felekezeti, vagy állami tanító képezdében a három évi tanfolyamot bevégezvén: tanítói oklevéllel bírnak.

β) Az 1868: 38. t. c. 53. és 54. §§-sai szerént a szorgalomidő pontos megtartására a felekezeti iskolák utasíttassanak.

γ) Némely tantárgyak tanítása iránt nyilatkozó ellenszenvet, felvilágosítás, s a törvényre hivatkozás által igyekezzenek a lelkészek és tanítók a népből kiirtani; ott, hol sem a tankönyveket, sem az írószereket konok makacsságból a szülék megszerezni nem akarják, az egyháztanács utasíttassék, hogy a szükséges tankönyveket és írószereket beszerezve, azokat a gyermekek közt ossza ki; s a könyvek és írószerek árát, ha máskép nem lehet – a polg. hatóság közegei által hajtassa be.

δ) Az egyh. megyei népiskolai felügyeletet a következőleg óhajtánók szervezni:

Az egész egyh. megyében lévő felekezeti népiskolák egy szakértő, az egyházmegyei gyűlés által választandó főfelügyelet alatt állának. Ha a választott főfelügyelő egyházi személy lenne, társfelügyelőül világi egyén választatnék, és viszont. Minthogy pedig alig remélhető, hogy egy független, minden idejével szabadon rendelkező, emellett szakavatott egyént nyerhetnénk, a körülményeket tekintetbe véve elkerülhetlennek látnók, hogy a főfelügyelőségen kívül még három járási segéd-felügyelőség is állíttassék.

A főfelügyelővel a segédfelügyelők hivatalos viszonyban és függésben állának.

A felügyelők megválasztásuk után a főfelügyelő elnöklete alatt értekezletet tartsanak, az egyh. megyében lévő iskolákat három járásra maguk közt úgy osszák fel, hogy ha a lelkész lesz valamely járásban a segédfelügyelő, az saját egyháza iskolájának segédfelügyelője ne legyen. Továbbá, a felügyelet módozata felett értekeznek; bizonyos eljárási módszert közmegegyezéssel megállapítanak.

A főfelügyelőknek járásuk nem leendő; de igen óhajtandó, hogy a fő- és társfelügyelő minden iskolát évenként egy ízben meglátogatnának.

A felügyelet kiterjed az iskolák kül- és beléletére, s ez az egyh. kerületi, és egyh. megyei határozatok s szabályrendeletek, — nemkülönben az 1868: 38. t. c. szellemében gyakoroltatik.

A segédfelügyelők, minden hivatalos jelentéseiket a főfelügyelőnek küldik meg; s ez saját tapasztalatait, és a hozzá beküldött jelentések alapján az iskolák kül- és beléletéről szóló jelentést, javaslatait, indítványait a tanügyi bizottság útján, az egyh. megyéhez terjeszti.

A segédfelügyelők járásuk iskoláit, évenként legalább három ízben tartoznak meglátogatni; ha szükségeltetik több ízben is. Az uti költség és ellátás terhét, a meglátogatott iskolák egyházai viselvé.

Közvizsgákon megjelenni a segéd felügyelők nem köteleztetnek, de igenis arra, hogy a közvizsgákat megelőző napokban, minden iskolát meglátogassanak; a tanoncokat az iskola helyiségében megvizsgálják.

Volt a tanügyi bizottságnak két indítványa is, egyik az, hogy: a nt. egyh. megye által a főtiszt. egyh. kerület felhivatnék, miszerént a m. k. vall. és közoktatási minisztériumot azon kérelemmel keresné meg, hogy a jövő évi közoktatási költségvetésbe a Tanító-képezdéken póttanfolyamra megjelenő tanítók napdíjául 50 kr. helyett 1 frtot. felvenni kegyeskedjék; a másik az, hogy a confirmáció ideje nagy-péntekről áldozócsötörtökre vagy pünkösöt megelőző vasárnapra tétessék át; és hogy a confirmandusok oktatását a tanítók mellőzésével a lelkészek végezzék.

3. Az egyházmegyei közgyűlés a Tanügyi bizottság javaslatait, indítványait magáévá tette; az α) β) γ) δ) alatti javaslatokat határozati erőre emelte; s a b) alatti pont értelmében isk. felügyelőnek Együd István váci lelkészt; — világi társfelügyelőnek Jordán István tanácsbíró; segédfelügyelőknek pedig Erdélyi József, Gönci Benő, és Török Lajos lelkészeket megválasztotta.

4. A tanítói képviselő kérdését az egyházmegye nem tárgyalta ugyan, a főesperes véletlenül közbejött halála miatt; de a megállapodással különben is készen volt; meglévén a tanítói képviselő évtizedek óta az ő kebelében. Legfeljebb annyit jegyezhetek föl, hogy az újjá alkotott tanügyi bizottságba a tanító-egylet elnökét is betette.

C) Iskolaügyi mozzanatok az egyházkerületen.

Kerületünket az idén nagy szerencse érte, amenyiben Lónyai Menyhért ur személyében oly főgondnokot nyertünk, aki — a püspök ur felolvasott jelentése szerint — azon föltét alatt fogadta el a diszes hivatalt, hogy az egyházkerület tőle minél több időt, munkát, áldozatot igényeljen; mert nem akar árnyékéletet élni.

Ha már

1. Az iskola-férfiak egyh. kerületi működését, t. i. egyesületi működését — tekintjük, meg kell vallanunk, hogy elemi, vagy népiskoláink tanítóinak kerületi egyesülete még eddig nincs; s nem is csoda, hiszen még az egyh. megyei tanító-egyletek sem mindenütt indultak munkára; pedig a kerületi egyesületre is szükség van, akár bajaink sokaságát, akár az ügy fontosságát tekintjük; s részemről egy cseppet sem kételkedem kimondani, hogy elemi tanítóink számára kerületi egyesületet is óhajtok; mert az egyesülés — erő: az erő — hatalom, a hatalom — élet, élni pedig akarunk.

Azonban közép és főiskoláink férfiainak van legalább tanári gyám-egylete.

Ez egylet 1870. nyarán Kecskeméten tartott közgyűlésében, némi módosítást tett az 1867 ben alkotott alapszabályokon, az idén pedig a kerületi gyűlést megelőzőleg képviseleti gyűlést megtartotta, szokásos évi jelentését az egyh. kerületre megtette, s módosított alapszabályainak megerősítéseért ugyanoda folyamodott.) Ez egylet csak néhány éves, s már van 9640 frt. 20 kr. tőkéje. Szabályszerű, jelenleg 200 frt. évi segélyben részesít több özvegy tanárnét, sőt a mult évben özv. Nyirándinénak egyszer mindenkorra, nem egy — amint én tévedésből irtam volt — hanem kétszáz forintot adott.

Az idén kegyadományainkkal gyámolították e pénztárt

- a) Baksi Sándor alesperes ur 15 frttal.
- b) Szarka Mihály tanár ur 50 frttal.
- c) A pesti ref. egyházközség 135 frttal.
- d) A pesti első hazai takarékpénztár 100 frttal.

2. Az egyh. kerületi tanügyi bizottság napokon át tanácskozott, dolgozott, igazán izzadott. Ez valódi óriási munka, olyan emberek részéről, kik éven át nem bajlódnak az egész kerület iskola-ügyével, s néhány nap alatt úgy szólván a semmiből, kedvezőbb esetben pedig egy chaosból kénytelenek az egész kerület iskola-ügyének képét lerajzolni.

Csikai Imre főesperes, és Bernáth György segédgondnok urak vitték az elnökség terhét az idén, sőt tán tavaly is. Nem irigylendő dignitas, s épen azért eléggé megköszönni nem is lehet, kivált ha tudjuk, hogy a külső-somogyi egyh. megyét képviselő Fábrián Mihály egyh. megyei főjegyző, és ugyanazon egyházmegye dicséretes kintartású segédgondnoka Décei Lajos uron kívül a többi egyh. megye rendesen képviselve sem volt.

És az egyh. megyék beküldött jelentései!? Ezek, tisztelt olvasó! gyenge idegzetű bizottsági jegyzőt, kétségbeejteni képesek lettek volna, de a Fábrián Mihály ur vasakarata tisztességesen megküzdött ezekkel is.

Megjegyzem, hogy a fő- és középtanodák ügyét, szakemberek, régen megállapított minta szerint vezetvén, azok ügyigazítása, az elemiekéhez képest valóságos időtöltés — élvezet.

A tanügyi bizottság jelentéséhez a népiskolákra vonatkozó részből kiemelendők:

Községivé alakult az egész kerületben huszonnégy iskolánk.

A tolnai és vértessaljai egyházmegyék területén fekvő Bod-

*) A módosított s már megerősített alapszabályok egy példányát mellékelve a nt. szerkesztő ur rendelkezése alá bocsátom. Nem ártana nyilvánosságra hozni. Sz. M.

mér, Kuldó, Pákozdi, Seregélyes, Sárbogárd, Aba és Cece az oktatási miniszteriumtól első ízbeni megintést kaptak.

Bizottsági javaslatok e következők voltak:

Utasítsanak az illető egyházi és iskolai hatóságok:

a) építkezések alkalmával a népiskolai törvény 27. §-hoz való szigorú alkalmazkodásra:

b) a tanítók a törvényben előírt minden tantárgyak tanítására.

c) Az egyházi előjáróságok a tankötelezettség teljesítése feletti ellenőrködésre.

d) A tanítók a törvényes szorgalomszak alatt a tanórák betöltésére.

e) Az előjáróságok a szegény gyermekek iskoláztatásáról való gondoskodásra.

f) Hogy a tanítók kötelességeiknek annál inkább megfelelhessenek, a confirmandusok előkészítése a lelkészeknek tétessék kötelességükbe.

g) Az ismétlő tanfolyamra kötelezett gyermekek tanításáért az illető tanító vagy az egyházi közpénztárból évi átalánynyal, vagy a növendékek által fizetendő tandíjjal külön jutalmaztassék.

h) A póttanfolyamra utasított egyének hivatalának ideiglenes betöltéséről az egyházak gondoskodjanak, részint a tanító-képezdéből, a kecskeméti, kőrösi és halasi lyceumokból kérvén helyettest, mely helyettségre az intézetek jótéteményezettjei kötelezendők lesznek; részint a szomszéd, közelebbi egyházak hivatalnokait kérvén fel esetről esetre a temetési szertartások vezetésére. Ahol ez a kisegítő is hiányzanék, ott a lelkész, a temetéseken maga megjelenvén, ügyelne fel a helybeliek közül kinevezett énekvezér által teljesített temetési, ugyszintén templomi éneklésekre.

i) A lelkési és tanítói gyámintézetek — amennyiben még elkülönítve nem vólnának — minden egyházmegyében különíttessenek el.

k) Hogy a tanítók a felsőbb intézkedésekről kellőleg értesüljenek, mind az egyházmegyei, mind az egyházkerületi jegyzőkönyvek anyi példányban nyomtatandók, hogy minden iskolának jusson egy példány.

l) A tanterv kiegészítéseül beterveztetik A. % alatt a tantárgyak beosztása az 5. és 6. osztály számára, ugyszintén B. % alatt a 6. évfolyam alatt énekekkel és szövegileg megtanítandó zsoltár- és dicsérettek táblázata is. Ez kivált azért, mivel sok helyen a közönség a tanítandó énekekre nézve tulságos követeléseket formál — sok helyen pedig maguk a tanítók könnyvélkülöztetik azokat egyéb tantárgyak hátrányára. Mindkettőt kinyomatni és az illető egyházakkal és tanítókkal alkalmazkodás végett közölni véleményezi a bizottság.

Ugyancsak a tanügyi bizottságnak a közép és főiskolákról szóló jelentéséből kiemelendő, hogy a tanulók létszáma évről évre apad. Minden bizonynyal figyelemre méltó körjel.

Hogy tanító-képezdénk rendkívüli emelkedésnek indult, már fentebb is ki völt emelve.

A közép- és főiskolákra vonatkozó bizottsági javaslatok között igenfontos az első félévi vizsgálat eltörletét sürgető javaslat.

3 Az egyházkerület idei határozatai közül értesitésem tervrajzához képest legelől kiemelendő a Tanári gyámegyletre vonatkozó, mely így szól:

67. j. k. sz. a m. „Az egylet vagyonának folytonos gyarapodása örvendetes tudomásul szolgál; a módosított alapszabályok megerősítettek azon megjegyzéssel, hogy az eddig az új segélyezési kulcs szerént kiadott segélyezések a régi kulcs mértékeig utólag egészítessenek ki, s az új arány csak a mai naptól kezdve lépjen hatályba.“

A tanügyi bizottságból eredett a-tól e-ig terjedő népiskolaügyi javaslatokra pedig szóról szóra ez a határozat.

66. j. k. sz. a) „Az iskolaépületek törvénykövetelte módon leendő építése tárgyában a 43. sz. alatti határozat szolgál utasításul.“¹⁾

b) A javaslat értelmében köteleztetnek a tanítók a törvényben előírt minden tantárgyak tanítására.

c) Utasítatnak a lelkészek, hogy a tanév kezdetekor az egész tanfolyam tartamát hirdessék ki a szószékből; a tanítók köteleztetnek pontos naplót vezetni az iskolai mulasztásokról, mely napló a lelkésznek beterjesztetvén, a hanyagul iskoláztató szülék (gyámok) két ízben a lelkész által személyesen megintendők; ez intés sikertelensége esetében pedig a presbyterium által lesznek kötelességükre utasítandók; azon esetben pedig, ha ezen utasításnak sem lenne eredménye, a községi előjárósághoz, és ha ez nem intézkednék, a járási, közigazgatási tisztviselőnek terjesztessenek fel, e felterjesztés — ellenőrzés szempontjából — az esperesi hivatalnak is bejelentendő.

d) Tapasztaltatván, hogy sok helyen a tanítók a kötelezett szorgalomszak alatt is szünetelnek, mégpedig azon okon, mivel a növendékek egyrésze bizonyos időszakokban tömegesen kimarad; köteleztetnek a tanítók, hogy a tanórákat az egész szorgalomszak alatt tanítással töltsék, minden tekintet nélkül tanítványaik számára.

¹⁾ A 43. sz. pedig így szól: A magas miniszterium felkértek, hogy kiadott építési (értsd iskolai) terveiből mindenik egyh. megyének három példányt adni sziveskedjék. Továbbá határozatuk, hogy mindenik egyh. megye az építésre felügyelő bizottságot nevezzen ki, mely nemcsak az iskolák, hanem mindennemű egyházi épület építésénél ügyeljen, ne csak a terv megállapítására, hanem kivitelére is. Sz. M.

e) Utasítatnak a presbyteriumok, hogy a szegénységüket igazolt gyermekek iskoláztatásáról, mégpedig nemcsak tandíjaik kiegyenlítésével, hanem tankönyvekkel és ruházattal való ellátásukkal is, gondoskodjanak, s hogy az ekép gondozott gyermekek száma kellő világosságban tartassék: ezeknek névsora az egyházmegyére s ezáltal számszerinti összegben az egyházkerületre terjesztendő.

f) A confirmálandó növendékek vallási oktatása a lelkészeknek tétetik kötelességükké, nem ugyan a javaslatban felhozott — hanem azon indokból, mert ez oktatásra a lelkész inkább van képesítve és hivatva, mint a tanító. Önként értetik, hogy filiákban lelkész hiányában ezen tiszt továbbra is a tanítóra néz. A confirmációnak pünkösztre, illetőleg áldozó csütörtökre való áttétele ajánltatik.

g) Ha valamely egyház ismétlő, vagy vasárnapi iskolát szervez, a tanító díjazásáról — amenyiben ezzel ellenkező gyakorlat nem áll fenn az egyházközség gondoskodik.

h) Mivel a képezdei tanfolyamot nem végzett, vagy törvényi feltételek szerént végzettekül nem tekinthető egyéneket a póttanfolyam gyakorlatára a népiskolai törv. IX. 133. §-sa kötelezi: az egyházaknak nem szabad őket ebben akadályozni, annál kevésbé, mivel e póttanfolyam a szünidőkre lévén kitűzve, az illetők hivatalbeli kötelességükkel nem jön összeütközésbe. Hogy pedig az istenitisztelet s más egyházi szertartások se szenvedjenek hiányt, utasítatnak az egyházak, hogy a póttanfolyamra távozott tanító távolléteig a *h.* alatt javasolt kiegészítő módzatok valamelyikét alkalmazzák.

i) A lelkészi és tanítói gyámintézetek különválasztását magok az egyházmegyék legcélszerűbben intézhetik el.

k) A javaslat értelmében határoztatik, hogy mindaz egyházkerületi, mind az egyházmegyei jegyzőkönyvek kellő számu példányokban nyomassanak arra nézve, hogy nemcsak a lelkészi hivataloknak, hanem minden egyház iskolájának is egy példány adassék.

l) Az egyházat érdeklő törvények mult évben eszközölt kiadása magában foglalván a népiskolai törvénycikket is: e füzet minden egyes iskolának megküldendő. Kinyomatandó és az iskolák száma szerént kiosztandó a felekezeti iskoláink hat osztályára részben már kidolgozott és életbelépett, részben pedig e jelentés mellett beterjesztett, s most már teljes tantervezet. Továbbá az iskolai használatra elfogadott és ajánlható tan- és vezérkönyvek sorozata, s végre a bizottság által ez alkalommal bemutatott táblázata azon zsóltár- és dicséret verseknek, melyek a hat évi tanfolyamra beosztva szöveg és dallam szerént megtanítandók volnának.

Végre tapasztaltatván, hogy az iskolákra vonatkozó jelentések nem nyújtanak oly átnézetet, melyből világosan kitünik közoktatási ügyünk

állása: bizottság nevezetetik ki azon utasítással, hogy készítsen egy oly jelentési táblázatot, mely jövőben a népiskolai adatok beszerzésénél és összeállításánál szabályozóul szolgáljon. E bizottság tagjaiul Csikay Imre esperes mint elnök, Fábíán Mihály, Göncy Pál, Kis Áron és Molnár Aladár urak nevezetnek. Munkálatuk eredménye még e gyűlés folyama alatt bevéartván.“

A közép- és főiskolák első félévi vizsgálatának eltörlésére vonatkozó javaslatot is elfogadta az egyházkerület.

Majd megvállik, lesz-é határozatnak valami egészséges eredménye.

A tanügyi bizottság javaslataival kapcsolatban álló ezen kerületi határozatokon kívül vannak még az idei jegyzőkönyvnek nevezetes pontjai. u. m.:

61 j. k. szám tartalma szerint a képezdei tanárságról lemondott Borostyán Sándor ur helyére Király Pál urat választotta az egyházkerület.

61. j. k. sz. A képezdei igazgató tanára és a mostan választott rendszer tanár szándékozván külföldre menni tapasztalat-gyűjtés végett, számokra az egyházkerület utiköltséget kér a minisztertől.

Soraim keltekor már utban is vannak a nevezett tanár urak

65. j. k. sz. alatt az egy év óta elhalt s részint helyökbe lépett tanárok vannak felsorolva, megerősítve.

68. j. k. sz. alatt az oly régóta hallgatni kénytelen egyetemes tanügyi bizottság ügye van a c o n v e n t r e utasítva.

70. j. k. sz. azon örömhirt mondja, hogy kerületünk az államsegély bizonyos részét ezentul tőkésíteni fogja.

73. j. k. sz. így szól: „A többség (t. i. hat egyházmegye kettő ellen) a felekezeti népiskolai tanítóknak az egyházmegyei közgyűléseken saját maguk által választott, tanácskozási és szavazati joggal felruházott küldöttek általi képviseltetését elfogadván, a szerkezet (értsd a tavaly megállapított indítvány-szerkezetet) az egyes egyházaknak i g e n n e l v a g y n e m m e l l e n d ő szavazás végett az 53. szabály értelmében kiadatik. Minthogy azonban a képviselési arány meghatározása a végtárgyalás feladata leendő: az eredeti szerkezet a l e g a l á b b szó kihagyásával módosittatik. Itt a legalább szó mellől aligha ki nem maradt a k é t szó.

89. j. k. sz. Azt adja értésünkre, hogy a kerület a póttanfolyamra menő tanítók számára 50 kr. helyett nem eszközölhet egy forintot.

95. j. k. sz. A statisztikai táblák tervezésére kiküldött bizottság munkálatát beterjesztvén, elrendelitetik kinyomatásuk kellő számú példányokban.

E táblázatokról s a mellékelt kérdő pontokról meg kell jegyeznem, hogy részint az egyházmegyén, részint az egyházkerületen fognak használat alá kerülni, s mivel az iskolaközségre, iskola-

és tanítóira vonatkozó rovatok mesterileg vannak csoportosítva: késztőik nevére szégyent nem hozandnak.

98. j. k. sz. alatt Dobos János, Szász Károly, Fördős Lajos és Filó Lajos bizottsági tagok kimericitő s épen ezért a jegyzőkönyvbe egész terjedelmében felvett javaslata alapján e következő határozat keletkezett a népiskolai vallástanítás kérdésében.

„A felekezeti iskolákban a vallástanítás, az alkalmazott tanítók teendője, de azon megjegyzéssel, hogy azon lelkészeknek, kiknek ideje engedi, s kik erre magukban kedvet, lelkesültséget éreznek, jogukban állandó a vallástanítást saját kezökbe venni; a községi iskolákban a vallástanítás vagy külön katekhetára bizandó, vagy a lelkész által teljesítendő.

Azon kérdésre nézve, hogy a vallásból mely tárgyak, s minő renddel tanítassanak, a fentebbi 66. j. k. sz. alatt intézkedés történt.

A kézi könyvek átdolgozására egy ezen érdemben egy előlegesen megállapítandó vázlat készítésére, s a kézikönyvek előállítása módjára vonatkozó javaslatai a bizottságnak, teljesen elfogadtatnak, és mivel bizonytalan, hogy a testvér egyházkerületekkel együttesen intézkedhetünk-e mostanában, a szükség pedig e tekintetben égető, kiküldetik újból ugyanezen bizottság, megbővítettén még Baksay Sándor, Kiss Áron és Kovács Albert urakkal — ezen javaslatok értelmébeni véleményezés készítésére.

Azon kérdés tárgyalásába, hogy a községi iskolákban működő vallástanítókat ki díjazza? a közgyűlés nem bocsátkozott, országos törvény intézkedvén már e tekintetben.

101. j. k. sz. alatt a néptanítók özvegyeiről és árváiról való gondoskodás tervével már ismételtén megbizott választmány ez alkalomra sem terjesztvén elő munkálatát:

Szigoruan utasittatik, hogy a legközelebbi közgyűlésre betejeszze.

109. j. k. sz. alatt a kilátásban levő conventre menendő tagok vannak felsorolva.

Visszatekintve már egyházkerületünknek, mint iskolai társadalomnak egy év óta feltűnt életmozzanataira, az örvendetes haladást egész biztossággal lehet állítani.

Haladás van iskolaközségeinkben, aminek fényes bizonyítékai: az új iskolatelkek, az emelkedő új iskolaépületek s a leginkább egyesek áldozatkészségéből alapulni kezdő iskolai pénztárak. S ha az egyesek, sőt az egyetemes tanügyi bizottság által is anyiszor megsürgetett kebli iskola tanácsok és iskolai

pénztáruk nagyobb hivatalos buzgósággal volnának megrendelve, megsürgetve, a közérdekeltség még inkább felébredvén: a haladás minden bizonynyal még szembetűnőbb volna.

Haladás van iskola megyéinkben, mert habár a leginkább körlelkészekből álló tanügyi bizottságok az idén is eléggé kimutatták tehetetlenségüket — s nem hiszem, hogy csak az általam felmutatott tények után is valaki elég vakmerő volna a körlelkészetet, mint iskola felügyeleti intézményt, védeni — de mégis néhol a buzgó és szakértő tagjának nógatása következtében nevezetes lendület mutatkozik.

P. o. van már egyházmegye, a mely egyetlen személy kezeiben öszpontosította az egész megye iskoláinak felügyeletét.

Némely egyházmegyék tanügyi bizottsága országosan ismert nevelészek vezető befolyása alá került.

Egyik egyházmegye tanfériait kezdette szemle alá vonni, bölcsen tudván, hogy tanulatlan, erkölcstelen, szolgai és szegény tanítói testülettel nem lehet tanult nemes erkölcsű, szabad és gazdag nemzetet nevelni.

A tanítói képviselő elvileg már meg van, sőt több egyházmegyében tényleg is.

Az egyházmegyék jegyzőkönyveit ezentul az iskolák is megkapják stb.

Szóval a haladás elég szembetűnő, sőt ha a tanügyi bizottságok mindenütt, még a buzgó és szakértő esperes urak mellett is — egy-egy arra való ember vezetése alatt állának, vagy ha éppen mindenik egyházmegyénkben egy-egy iskola felügyelő volna, a ki tudná, érezné, hogy iskolai ügyekben a felelősség egyenesen ő rajta van: a siker még gazdagabban jutalmazná anyi nemes lélek buzgó fáradságát.

Haladás van mindenek fölött egyház — illetőleg iskolakerületünkön, elanyira, hogyha volna iskoláinknak egy parányi, bár félives, önálló hetilapja, mely az igyekvő tanítókat korunk vívmányainak felhasználásában oktatná, őket kalauzolná; a megátalkodottakat pedig sujtaná, fülökbe mennydörögven: vagy dolgozz, vagy pusztulj! a becsülettel megvénülteket pedig tisztességes nyugalomra törekedni segitené: egy esztendeig nyugodtan dolgozhatnak a tanuló nemzedék nevelésének nehéz, de kedves munkáján. És becsülettel munkálkodván, talán remélhetnők azon kitüntető szerencsét is, hogy midőn főt. püspökünk szokásos évi jelentése megzendülne a tanácssteremben, ilyen alkalommal rendesen szokatlan fényben ragyogó püspöki arc, nemcsak a lelkipásztori és tanári, ha-

nem a néptanítói sirok felé is fordulna, s ezek fölött is megállapodván, elmondaná legalább némelyik fölött:

„Itt nyugszik egy u. n. néptanító, a ki éveken át buzgólkodott a nevelés ügyében, nevelt egy egész nemzedéket, s nebez munkájában is nyugodtan türe egy felől a tudatlanság marcangoló bántalmazásait; másfelől a szegénység nélkülözéseit; sokszor keserű könyvet hullatott szolgai helyzetének fájdalmai miatt, de az ügy iránti lelkesedése mégis soha el nem hagyta. Nyugodjék békében! hitét megtartotta, a nemes harcot megharcolta, áldott neve és emléke élni fog emlékezetünkben.

Záradéku! megújítom a mult évben sikertelenül kockáztatott ezen óhajtasomat:

Vajha többi egyházkerületeinkből is kapnánk minél hamarább legalább ilyen vázlatos értesítést, mivelhogy ruit hora nunquam reditura!

Szakács Mózes.

A vallástanítás érdekében.

Nagyon sötét színben kellene látnunk az emberiség jövőjét, — tekintve a rohamosan haladó nihilismusra — ha a világtörténelem nem igazolná ez állítást: Semmi új dolog nincsen a nap alatt. Sok felszinen úszó divat-tudós tartja ujnak, eredetinek jelen századunk vezér eszméit; pedig ha képes volna beletekinteni az emberiség történelmébe, észrevenné, hogy mindazon eszmék és irányok, melyeket ma a tudomány különféle ágaiban új szülöttnek tart — föllelhetők habár nem oly kivitten is, a hajdankorban. A mai „vulgaris rationalismus“ a theologia, — a nihilismus a társadalom terén csak ismétlése a hajdaninak. „A mi vólt most is vagyon, és a mi következik immár megvólt.“ —

Ezért nem lehet sötét szemüvegen nézni az emberiség jövőjét. — Azonban az is világos előttünk a történelemből, hogy minden nihilismusknak egy erőszakos rázkódás vetett véget, mely után az emberiség igaz, hogy megújult és nemesebb lett, de a rázkódás népeket temetett el az összedőlt romok alá, s felettök új nép támadt új eszmékkel.

Korunk a műveltség címe alatt rohamos gyorsasággal halad e veszély felé, s hogy hazánk nemzetünk a romok alá ne temetessék: igyekeznünk kell különösen nekünk protestansoknak más irányba terelni e haladást. Neveljünk nemzedéket nem a jelen, hanem a jövő számára. Adjunk ez ifjaknak vallásos nevelést. Óvjuk meg iskoláinkat azon eszméktől, melyek a „realis“ és „reform“ cég alatt lopózkodnak be észrevétlenül ifjaink szívébe, s melyek a valódi realis és reform eszmékkel

egyenes ellentétben állanak. Nem hogy lemondjunk iskoláinkról, változékony közegek fizetett kezeibe dobván legdrágább kincsünk, gyermekeink neveltetését, sőt inkább teljes erőből, keresztyén és honfiai kötelességből azon kell igyekeznünk, hogy azon nemesítő erőt, melyet a vallás gyakorol a kedélyekre, a nevelés rendszeréből készakarva ki ne töröljük.

A legnagyobb erőfeszítés sem fog azonban kívánt eredményt hozni létre mindaddig, míg főiskoláinkban az ifjak vallásos-erkölcsi tanításban s nevelésben nem részesülnek. — A debreceni főiskola a régibb időkben valódi papnövelde volt, hol minden ifju ékességének tartotta a vallásosságot; vasárnaponként templomba, esténként precesre járt s magát úgy viselte, mint a ki fényleni van hivatva a nép előtt. S mi volt ennek az eredménye?

A népiskolákban becsületes polgárokat, jó keresztyéneket neveltek; a hittani irodalom tere nem állott paragon mint ma. — Most pedig főiskolánk minden pályára készít jeles egyéneket, csak valódi papokat nem ad. Vallástanításnak, templomba járásnak alig van hire, erkölcsi nevelésnek, felügyeletnek még kevesebb. S hát ennek mi az eredménye? Látunk ifju papokat végig lovagolni a falun, hallunk tőlök a szószékről olyan egyházi beszédet, mely egy gazdasági lapba vezércikknek beillenék, — látjuk a hittani irodalmat műveletlenül állani — látjuk, hogy a nép mindig kevesebbet ad a templomra, iskolára stb. — Igaz, hogy prot. papnak nem szabad farizeusnak, álszentelkedőnek lenni, s a miatt hogy pap, nem szükség a világ élvezetéről lemondani; — igaz, hogy népiskoláinkban többet s helyesebb módszerrel tanítanak most, mint régebben: de vajjon hova vezet bennünket az, ha a templomi szószék egy természettudós értekező széke lesz, s ha majd a nép a nagy realis műveltség miatt elfelejt hinni a nemzetben és jóban? Távol legyen, mintha a valódi haladás és tudományos műveltséggel szemben foglalnának állást, mert hiszen senki nem barátja annak anyira, mint a prot. egyház; hanem igenis ama divatos reformizáló eszmék ellen, melyek az újabb nemzedék lelkét megmételtyezik.

Első rendü kötelességünk tehát főiskoláinkban a vallástanításról gondoskodni. Mindezideig, ha valaki a debreceni főiskolában végezte a jogi tanfolyamot, vagy innen ment a 8 gymn. osztály bevégezése után az orvosi egyetemre vagy bármi más világi pályára: csak annyit tudott vallásáról, mennyit az elemi iskolákban tanult, mert már a gymn. osztályokban mindent tanult csak vallást nem. A hit és erkölcs elveit, a bibliát az ilyen ember magasabb szempontból soha fel nem foghatja, kellőleg nem méltányolhatja, mert még mint gyermek azokat meg nem értette. Ime, nem vádolhatjuk az ifju nemzedéket, ha nem érez melegen a vallás és egyház iránt.

A nyólc gymn. osztályon keresztül fokozatosan kellene bevezetni az ifjakat a hit és erkölcs tan elveibe, mégpedig, hogy kivánt eredménye legyen, egy külön tanszéket állítani fel e célból s egy valódi papi jellemű érett koru példányszerű férfit bizni meg a tanítással, ki valódi lelki atyja legyen az ifjuságnak. A vallástanátra befolyást kellene adni sőt némi felügyelettel bizni meg a helybeli lelkészi kart. A vallásórákat mindig egy külön — e célra berendezett tanteremben, vagy még inkább az oratoriumban kellene tartani, hogy az ünnepélyes, komoly méltóságos színezetű legyen. Minden tanórát közös éneklés s egy rövid fohász nyitna meg s rekesztene be, hogy az mintegy ünnepélyes istenitisztelet is legyen.

Ez volna legelső és legégetőbb szüksége főiskolánknak, ha nem csak tudósokat, hanem nemeskeblű keresztyéneket is akar nevelni.

* * *

A fentebbiekkel kapcsolatban röviden megemlítek még egy szintén e tárgyra vonatkozó elhanyagolt ügyet. Mint minden nagyobb városokban, úgy Debreczenben is több nőnevelő intézet lett felállítva az újabb időkben. E növeldékben legkevesebb gond van fordítva a vallástanátra. Nyelveket, zenét, táncot, kézimunkát s általában minden külső ügyességet eléggé megszereznek itt a növendékek, de bizony mindez a női legszebb ékesség — a vallásosság rovására történik. Legújabb időkben tapasztalhatjuk, hogy a művelt nővilág ha elmegy is a templomba, de ott nem tekinti magát a hivek testvéreinek, nem énekel a gyülekezettel s általában nem tartja meg a cultus rendet. És ennek — melynek alapját a növeldék tették le — sokkal nagyobb hatása van a családi életre, mint egyelőre gondolnak. Nem egy műveltebb nőtől lehet hallani, hogy a gyermeket nem kell oktatni a vallás tárgyaira mindaddig, míg önállóan gondolkozni nem képes; s magok az anyák a családi tűzhely körül gondosan óvakodnak a gyermek előtt vallásosságról beszélni, mit azok ugy sem értenek.

Ki nem látja át, hogy az ilyen gondolkodásnak veszélyes hatása van a családra, különösen a gyermekek kedélyére. A nők, az anyák vallásos közönye egyik alapja a nihilismusnak. Ezt orvosolni szintén egyik első rendű feladata prot. egyházunknak.

Helyi érdekeink szempontjából szólva szükséges volna nőnevelő intézeteink vallásos érdekéről gondoskodni, hogy a vallástanítás a helybeli nt. lelkészi kar által vezettségük, kik azt vagy maguk, vagy az ő felügyeletük alatt segédek által végeznék, mégpedig vagy egy e célra berendezett helyiségben, vagy a templomokban. Minden intézet prot. növendékei párhuzamos osztályonként a hétnek egy-egy napján összejönnének pl. a kistemplomban, hol magán istenitisztelet alakjában oktat-

tatnának a helybeli lelkészi kar által. Igy nem történhetnék meg azaz eset, hogy a prot. növendékek szégyelnek énekelni, mert a másik szobában a r. cath. növendékek kigunyolják őket, stb. stb. Egyszóval a mily mértékben szükséges főiskolánkban a vallástanítás az egyháziasság, — éppen olyan mértékben szükséges a nőnevelő intézetekben a családiasság érdekében. Ész és kedély épsége, nemessége, s általában jólétünk függ ettől.

Nagyon tudom, hogy elegenden vannak olyan jó urak, kik ez eszméket ellentétben állani látják a „liberalis“ oktatásügyi törvény eszméivel, (vannak, kik a vallástanítás szükségét az alantjáró szűkkeblű felekezetiességből igyekeznek kimagyarázni) de bizton hiszem, hogy olyanok is vannak még, kik hisznek a vallásos nevelés nemesítő erejében, — s meg vagyok győződve arról, hogy a tiszántuli főtiszt. Egyházkerület a debreceni főiskola vallásos érdekéről — eddigi confessionalis magatartásához képest — a leggyorsabban fog intézkedni.

Adja Isten, hogy ugy legyen!

B K.

Iskolaügyi krónika.

Németország. Egy derék magyar protestáns tanárjelöltnek németalföldről testvéréhez írott leveléből ide igtatjuk a következő sorokat. „A burschok hazájából irok hozzád, Heidelbergben vagyunk már két napja. Bécsből Brünn- Prága- Drezda és Berlinbe mentünk. Azután következett a könyvárusok hazája Lipcse, a kedves kis Gotha, hol Kehr tanító-képezdei inspektort látogattuk meg. Majd Frankfurt- Wiesbaden- Mainz s Darmstadton át Heidelbergbe jöttünk. Megnéztük a különféle iskolákat s majd jelenthetjük a miniszteriumnak, hogy a külföld imádásából gyógyuljon ki s ne küldjön Németországba tanárjelölteket, — legfelebb Schweizba és Szászországba; de állítson otthon az egyetem mellett jóra való képezdei tanárképző intézetet. A kiküldöttek nagyobb része elfecsérelte pénzét, sok megpiszkolta a magyar nevet stb. stb. Erről, az igaz, utólagosan a kormány nem tehet; de megválogathatta volna annak idejében az embereket. A mi az iskolákat illeti: itt is van rossz is jó is. A Pfalzban a tanítók még most is harangozók. Gothában a tanítójelöltek vasárnap reggel egyes uri házaknál (kéregetés végett) énekelnek. Van itt baj elég; több mint nálunk; csak az a szerencséjük ezeknek a németeknek, hogy van egy-két jeles emberök s természetesen 50 millióból több akad, mint 8—9 millió magyarból, s aztán tudják árulni magokat. Hogy a magyarok kezdtek hozzájuk özönlenni, ugy elkevélyedtek, hogy a legutolsó képezdei tanár is bölcsőbbnek hiszi magát mint nálunk a miniszterek. A papok közül is akikkel találkoztunk egy pár kitűnt; de a legtöbb olyan volt, mint a mi közönséges papjaink. — Miólta Nassaut elfoglalták a poroszok, az iskolázás nagyon süjjejt. Mindennap olvasom a lapokban a szegény nassauiak panaszát. — Szászország iskolaügye legjobban tetszik nekem. Egy tanítójuk van száz gyermekre is a kisebb helyeken, s fele a gyerme-

keknek feljár délelőtt, fele délután. Itt nincs szükség az iskolakényszerre. Nincs ember a ki iskolába ne járt volna. — Hólnap Bazel, Genf, Zürich, Lindau, München stb. felé megyünk, hogy a schweizi iskolákat is lássuk. — Heidelberg. 1871. aug. 25.⁴

Porosz Szilézia. A pápa csalhatatlansága ellen protestáló tanárok — s a porosz miniszterium. — A boroszlói római kath. gymnasium 12 tanára írásban protestált a pápa csalhatatlanságának dogmája ellen. Erre aztán valami pápista népegylet fanatizált tagjai a miniszteriumtól azt kérték, hogy a nevezett tanárok, mint vallásuk iránt hűtelenek, hivatalukból bocsáttassanak el. De a miniszter határozottan kijelentette, hogy ő különbséget tesz a csalhatatlanság előtti és utáni római katolika egyház között, s szerénte a római kath. egyházi és iskolai alapítványok és javadalmak s így épen a boroszlóiak is nem a csalhatatlan pápa hiveit illetik; ennélfogva az említett tanárok elmozdításáról szó sem lehet. Bizonyosnak tartják, hogy ha Poroszországban a pápa csalhatatlanságát el nem fogadó római katolikusok külön gyülekezetekké alakulnának, a kormány az országos forrásból eredetű egyházi és iskolai vagyont ezeknek itélné oda. Különben is már határozott tények mutatják, hogy a porosz kormány a legvilágosabb ellentétbe lépett a csalhatatlanság képtelen dogmájával és annak hiveivel. Hát a liberalis magyar kormányról, mikor szól így a krónika?!

Elzász. A jezsuiták mint gyermek-rablók. — A jezsuiták és azok megbizottai a közelebbi időkben a strassburgi szegény sorsu családok köréből már néhány százra tehető 12—17 éves fugyermeket csalogattak el s küldöttek különböző jezsuita intézetekbe azon ürügy alatt, hogy azokat a porosz járomtól megszabadítsák. A rendőrségnek csak egyszer sikerült még 70 ily gyermeket megmenteni épen azon percben, midőn azokat titokban elszállítani akarták.

Tanítói fizetések. Tanítók hiánya. Bajorországban a miniszterium legujabb felvétele szerént a tanítók átlagos fizetése a legjobb vidékeken 505, a legszegényebb vidékeken 387 bajor forint, a mely kisebb mint az osztr. forint. Speyer vidékén a közelebbi időkben 20 ifju tanító folyamodott vasuti szolgálatért; a tanítói pályán nem bírták már tovább az éhséget. Bajorországban a gymnaziumi tanárok fizetése is igen nyomorult, holott a kormány már régen megígérte s a sajtó és közvélemény pedig folyvást sürgeti a javítást. A tanítókra nézve a német föld több pontján igennagy hiány mutatkozik. Berlinben a városi tanítókat képző intézetbe évenként 25—30 szokott lenni a felvett tanulók rendes száma; legközelebb azonban csak 14 vétetett fel. Szászországban a drezdai kerületben a mult tavasszal 58 tanítói állomás lett volna betöltendő, s alkalmazható tanító nem volt több csak 19; a zwickani kerületben 150 üres hely mellett csak 28 tanítójelölt volt. — A wiesbadeni kerületben, tanítók hiánya miatt 100 tanítói állomás van betöltetlen. — Alsó ausztriában több mint 1000 tanító szükségeltetnék. — Nem lehetetlen, hogy a tanítók e nagy hiánya nálunk is mahólnap mutatkozni fog, ha a csekély tanítói fizetések kellően nem javíttatnak; ha a kisebb és szegényebb gymnaziumok pusztíttatnak s ha a főiskolákban a gymnaziumi szegény tanulók számára is szabad asztal vagy

más eféle jótétemény kellő mérvben nem rendeztetik. Akik tehát a mi kisebb és szegényebb gymnáziumainknak oly nagy ellenségei s oly kétszerek lennének azokat a kormánynyal bezáratni, ne feledjék, hogy az ily eljárás vészes hatását legelőször is a népnevelés érezné meg. A jelenleg fenálló vagy tervben levő praeparándiák, az iskoláknak csak igen kevés részét képesek ellátni tanítókkal.

Ausztria. A bielitzi evangelikus tanítóképezde egy kitűnő jóltevője. — Ingyen iskolázás. — A német eredetű de Párisban lakó Lauerbach Pál, aki annak idejében a bielitzi prot. tanítóképezde számára tápintézet alapjául 12,500 forintot ajándékozott, legközelebb azon ígéretet tette a bielitzi presbyteriumnak, hogy évenként 1000 forintot fog adni szegény tanítójelöltek számára ösztöndíjjal; s egyuttal azt is kinyilatkoztatta, hogy végrendeletileg intézkedni fog, hogy halála után az ösztöndíj legalább is kétannyira emeltessék. — Ausztriának több vidékén nagy egyetértéssel kimondották az iskolai széknek, hogy az elemi iskolákra nézve a tandíj eltöröltetése óhajtandó. Ezen eszmének másutt is számos barátai vannak az újabb időkben.

K ü l ö n f é l é k .

A tiszántuli ref. egyházkerületnek augusztus 10—13 napjain tartatott ez évben már harmadik közgyűlése Debreczenben Révész Bálint püspök és Gróf Degenfeld Imre főgondnok urak elnökölete alatt. — E gyűlésen két új esperest s egy új segédgondnok foglalta el székét; nev. Papp Károly püspöki lelkész a bihari- Nyíri Péter vértesi lelkész s Móric Pál országgyűlési képviselő a debreceni egyházmegyéből. Az alsó szabócsi és hajdukerületi egyházmegye főnökei hivatalaikra újból elváltattak; de a heves nagykunsági egyházmegyének, Könyves Tóth Mihálynak debreceni lelkései hivatalába lett visszaállíttatása folytán új esperestre, a bihari egyházmegyének pedig Csanády Sándor segédgondnok lemondása folytán új választásra lesz szüksége. Nagy István, Könyves T. M. és Csanády Sándor régi kipróbált hivei és sokat tapasztalt munkásai a tiszántuli egyházkerületnek; nem ok nélkül szól felölök méltánylással az egyházkerületi jegyzőkönyv is. — A genfi reformátio csarnoka vagy Kalvin csarnok előjáróinak gyönyörű levelét, melyet e folyóirat már közölt volt, nemcsak „a legnagyobb lelkiörömmel és köszönettel“ fogadta a tiszántuli egyházkerületi közgyűlés, hanem kijelentette, annak „eszméihez és elveihez“ való csatlakozását is, s miután a válasz, hazánk minden ref. vallásu gyülekezeteihez is vau intézve: „a testvéregyházkerületek figyelmébe és szellemi rokonszenvébe is a legmelegebben ajánltatik.“ A legőszintébb tisztelettel örvendünk a tiszántuli ref. egyházkerület ezen álláspontja felett, amely az evangyéliomi igaz protestáns szabadelvűséggel és haladással egyáltalában nem, hanem csupán a pozitív, történeti alapokat romboló vagy ignoráló nihilizmussal ellenkezik. Reméljük pedig, hogy a tiszántuli egyházkerület közgyűlése azon álláspontot, amelyet az evangyéliomi protestáns keresztyén alapelvek s az egyházi és iskolai autonomia dolgában elfoglal, bármi körül-

mények között is egykönnyen és hamarjában elhagyni nem fogja. E tekintetben némi ünnepélyes biztosítékot nyújtanak azon esküformák is, amelyek egyházkerületi megbízatás folytán, az egyházkerület, megyék s egyes gyülekezetek tisztviselői számára még 1862-ben tervezettek, de csak most vétethettek tárgyalás alá, hogy megerősítenek. Ezen esküformákban a szentháromság tana, hitfelekezetünk elveinek s a szimbolikus könyveknek tiszteletben tartása, az egyházi és iskolai teljes autonómia határozottan hangsúlyozva vannak. Dogmatikumokban az ez előtti esküformák még szigorubbak voltak, egyenesen arra kötelezték nevezetesen az illetőket, hogy az evangyéliomi tudományt úgy hirdetik, amint az a szentírásból a helvétziai vallástételben előadatik, sőt volt olyan formula is, a mely mintegy elzárta a lelkészt a szentírástól, hanem közvetlen magához a hitvalláshoz kötötte. — Ezen közgyűlés alapította meg, egy már darab idő óta készen levő terv alapján a lelkészválasztási szabályokat is. Ezen szabályok egynémelyik pontban aligha túl nem mennek a célszerűség határain. — Vajha valaki tüzetesen, a tudomány s a külföldi állapotok szempontjából is tárgyalás alá venné a lelkészválasztás nagyfontosságú ügyét. — A nagybányai egyházmegye azon indítványt tette néhány hóval ezelőtt, hogy a protestáns lelkészeknek országos pénztárból történendő állandó segélyezése iránt az országgyűléshez intéztessék felirat. Erre eddigelé 9 egyházmegye azt felelte, hogy nem csupán ezt, hanem az 1848. XX. t. c. teljes életbe léptetését kell sürgetni. Az ügy most már a testvéregyházkerületeknek illetőleg a leendő konventnek is figyelmébe ajánlatik. Ezen sors lön adva a zsinattartás ez idő szerint életre nem való eszméjének is; ez ügyben azonban egy előkészületekkel foglalkozandó választmány még is ki-neveztetett, vagyis egy ily régi választmány csendes sirjából életre szólítottatott stb. Aligha az nem lenne a legcélszerűbb előkészület a zsinatra hogy az egyházi életre vonatkozó külföldi jeles művek minél többek által tanulmányoztassanak és saját hazai protestáns egyházi irodalmunk szomorú helyzetéből hozattassék virágzásra. Mostani időben, mostani erőnkkel s a mi körülményeink között oly zsinatra menni, a mely nemcsak egy-két jóelőre kitűzött specialis kérdést, hanem általában véve az egyházi élet és iskolaiügy bármí féle szellemi és anyagi kérdéseit tárgyalás és eldöntés alá vehetné, — nem áldást, hanem bizonynyal vészt hozó dolog lenne. — A tanítóképezde számára ismét új terv készült s kimondatott, hogy a tanszékek számát egygyel szaporítani szükséges. Megállapították a jogakadémiai tantárgyak magántanulás utján végezhetésének alapszabályai is mind a debreceni, mind a szigeti főiskolára vonatkozólag és pedig a miniszterium nézeteivel óhajtott összhangzásban. — A szóalatti egyházkerületi gyűlésre küldettek be a főjegyzőségre vonatkozó szavazatok is, összesen 560, amelyek következőleg oszlottak meg: Révész Imre nyert 262, K. Tóth Mihály 113, Tóth Sámuel 74, Pápay Imre, 47, Kis Áron 43, Nagy István 4, L. Tóth Péter 4, Hajnal Ábel 3, Heiszler József 3, Kovács János 3, Gyöngyösi Sámuel 2, Balogh Ferenc 1, Vitéz János 1 szavazatot. Ezek szerint, általános többséget senkisésem nyert. Révész Imre még ez év elején, bizonyos választási mozgalmak alkalmával, melyek őtet is érintették, hivatalosan s a nagy közönség előtt is kijelentette, hogy az egyszerű lelkészségen és levéltárnokságon kívül semmiféle egyházi közhivatalt viselni nem fog;

— ezen elhatározásához most is hű lévén kikérte s megnyerte, hogy neve új választás alá ne tüzettség. Ezt tette Könyves T. M. is, életkorára hivatkozva. Ennélfogva, a két visszalépett egyén után következő T. S — P. I. és K. A. urak tüzettek ki új szavazás alá. Bármiféle oly esetben azonban, mint itt is van, amidőn t. i. a z általános szavazat ö b b s é g e t nyert egy vagy több egyén visszalép, vagy bármi ok miatt nem választható többé; u g y l á t s z i k, hogy a szabad választás természetével egyező s célszerű és korrekt eljárás nem az, hogy a visszalépettek után következők tüzettségnek ki új szavazás alá, hanem az, hogy a leléptettek mellőztével, e g é s z e n u j é s s z a b a d v á l a s z t á s r e n d e l t e s s é k e l. A választások egyik lényeges alapelve az, hogy mindenkor a kisebbség rendelkezze magát a többségnek. A fenforgó esetben pedig 262+113=375 választó, tehát a világos többség rendeltetik alá a kisebbségnek. Gondoljunk csak a lelkész- vagy bármiféle más, gyakrabban előforduló változásokra; — bajos fölteni, hogy a többségben lévők, a fenforgó esetben, választási szabadságukat akár megsemmisíttetni, akár a kisebbségnek alárendelteni megengednék. Ha a legőszintébben szívünköl óhajtjuk is, hogy az újból kijelölt 3 egyén közül egyik vagy másik nyerjen többséget: azt is óhajtunk kell, hogy ez, magának a többségnek minden megszoríttatása és korlátoztatása nélkül ékesen és jórenddel történjék. Bizonyosan az idő rövidege, más részről a fenforgóhoz hasonló esetek ritkasága volt az oka, hogy ez ügy a zoldasztal körül tüzetes vitatás alá nem jött.

Dr. Kempf, Au-ztriából visszatért derék hazánkfia, magával hozott természetrajzi és népismeai gazdag gyűjteményét kedvező felteletek mellett a debreceni főiskolának adta által. Méltán nagy örömmel fogadtatott. — „A reformátusok debreceni főiskolája,“ a kormány rendelkezése alatt álló debreceni gazdaszati intézettel nem csekély mérvben öszveházasíttatni céloztatik. A valóban szükséges népgazdaszati ösméreteket az autonom felekezeti iskolákban is tanítani kell, de csak a kellő mértékig. E célra azonban, csekély nézetünk szerént nem a tervezett szövetség vezet. Azon meggyőződésben vagyunk, hogy az egész dolog igen kellemetlen eredményekre fog vezetni. Videant consules etc. — Elrendellett végre, hogy a vallástan és német nyelv a gymnasium VII. és VIII. osztályaiban is taníttassék. Igenhelyes, valóban szükséges és célszerű dolog. De már egykissé itt is félünk, hogy ha majd az említett házasság létre jó, legalább a vallástan ismét mellőztetni fog „a helvétziai vallástételt tartó ekklezsiák és jóltévők adakozásából épült“ debreceni főiskolában. — A hajdukerületi és szabolcsmegyei tanfelügyelőnek már eléggé ösmert se fűzetben alaposan és erélyesen szellőztetett basás eljárása ellen felírás intéztetik a miniszteriumhoz. Ugy látszik, hogy ennél sokkal gyökeresebb eljárásra lenne szükség. A magyar protestáns egyház épen iskoláira nézve is, mindenkor határozott és lényeges különbséget tett a Felség *suprema inspectio*ja között, amely, *via legalium regni ticasteriorum exercenda*, — és az *inspectio* között. Amit a mostani tanfelügyelők gyakorolnak, az teljességgel nem *suprema inspectio*, hanem rendszeres és folytonos bürokrata *inspectio*, — sőt pozitív intézkedés, rendelkezés. Magát a felügyeletet mint az autonomia lényeges részét, a magyar protestáns egyház a maga saját elidegeníthetetlen

tulajdonának tartotta. — Venio nunc ad fortissimum ac eminentissimum! A celderügy, végéhez látszik közeledni. Celder felsőbányai pápa leve s erre már az egyházhatósági beleegyezések is megadvák.

A franciaországi protestánsok azon kevés tagokból álló, de nagy részvétünkre és tiszteletünkre méltó egyesülete — Union des eglises evangeliques de France — melynek az országos ref. és lutherán egyháztól való különszakadásában főindoka és jelleme az, hogy semmi államsegélyt el nem fogad, de nem is túri az államnak legkisebb beavatkozását sem, folyó évi október 19-dikén fogja 12-dik zsinatát tartani M a z a m e t b a n, az ottani evangélikus templomban. Az ily zsinatra külföldi elvtársak is rendszerént meghivatnak. Meghivatott legközelebb a tiszántuli reformált egyházkerület is. Azt óhajtanák a francia testvérek, hogy e zsinatra minél nagyobb számmal gyülnének össze „Franciaország legigazabb barátjai, kik felfogják, hogy ez az ország „nem születetik másként ujja, mint csupán az evangéliom által.“ „Ha mindeddig szerencsések valánk köztünk szemlélni a testvéregyházak küldötteit, ha jelenlétök és tanácsaik bennünket hatalmasan bátorítottak és erősítettek: látogatásuk még sokkal szükségesebb most, azon hallatlan események után, melyeken átmentünk. Jöjjetek hát szeretett testvérek! értekezni velünk a mi népünket föl-emelő eszközökről, t. i. kik érzitek, hogy itt, oly tárgyak egyikéről lesz szó, melyek legfőbb fokban érdeklik az Isten országának s az emberiség jóllétének előmozdítását.“ stb. stb. A tiszántuli egyházkerület elnökségétől, reméljük, hogy üdvözlő és vigasztaló válasz mindenestre fog menni. De bizonynyal szívesen fogna vétetni magánosok üdvözlő irata is, mely e cím alatt lenne küldendő: A M. Le Pasteur G. F i s c h. 28. Boulevard de Sebastopol. P a r i s.

Báró Schaguna András, a magyar és erdélyországi görögkeletiek nagytiszteletben és szeretetben álló érseke és metropolitája 25 éves jubileumának alkalmából egy terjedelmes egyházi jogi művet írt és bocsátott közre román nyelven, kézi könyvül és magyarázatul a görögkeleti egyház kánonaihoz. A mű Szebenben jelent meg az érseki nyomdában s 8-ad rétből LII és 548 lapra terjed. Jeles előbeszédét, mely a görögkeleti egyház megismertetéséhez egyik tekintélyes adalékul sőt mintegy forrásul szolgál, magyar fordításban nem sokára közölni fogjuk. Szerző fenforgó művét azonban meg kell különböztetnünk 1868-ban megjelent ezen, szinte kitünő munkájától: Lampendium des kanonischen Rechtes etc. Ez is nagyon megérdemli az illetők figyelmét.

K ö n y v é s z e t.

Zsilinszky Mih. A széptan előcsarnoka. Pest. Aigner 1872. 80. kr.

Hampel Józ. A szabólcsmegyei muzeum, rövid utasítással vidéki muzeumok berendezésére. Pest. Aigner. 1871. 40 kr.

Lengyel Géza Dezső. Néhány nyilt szótan és nevelésügyünk jelen állapotáról. Pest. 1871 Aigner.

Bokor Józ. A vallás és tudománya: Tanári székközlő. Sárospatak. 1871.

P. Nagy Sánd. A francia nyelv levélszerinti önképzése. 1. Levél. Pest. 1871. Aigner 30 kr.

A nagyvárad i. r. k. felsőbb népiskolának második értesítése. 1871. Nagy-Várad.

A Sárospatakon 1871. augusztus 1. megnyitott második évi póttanfolyam menetének jegyzőkönyve. Sárospatak. 1871. — Ha az ily póttanfolyamok célja az, ami valószínű, hogy t. i. a megjelent tanítók képességi oklevelet nyerjenek: akkor fel kell említenünk, hogy a békési ág. hitv. evang. esperesség folyó évi júliusi gyűlése, a hozzánk beküldött nyomott jegyzőkönyv és szabályzat szerint, igen helyesen, úgy intézkedett, hogy az illető felekezeti tanítókat, oklevéllel egészen autonómice, maga az egyházmegye látja el.

Hibaigazítás. A 424-dik lapon az utolsó kikezdés elején: Reformálnia helyett olvasd: Referálnia. —
